
Apie tiesą

Iliuzijos tironija

Stefan Molyneux

Versta iš:

Stefan Molyneux

On Truth: The Tyranny Of Illusion

The Freedomain Library, Volume 1

Version 1.1, October 4, 2007

Iš anglų kalbos vertė ir redagavo: Darius Cikanavičius

© Stefan Molyneux, 2007

© Vertimas į lietuvių kalbą, Darius Cikanavičius, 2011

Mano mylimai žmonai Kristinai (Christina), kuri mane moko visko, kas yra tiesa, ir parodo viską, kas yra įmanoma...

...ir „Freedomain Radio“ klausytojams, kurių aistra, dosnumas ir bendrininkavimas suteikė man galimybę parašyti šią knygą bei visas kitas, kurias parašysiu ateityje. Dėkoju jums už šią laiko dovaną.

Šia knygos versija galite dalintis su visais, kam, jūsų manymu, ji galėtų būti naudinga, tik jokių būdu nekeiskite knygos turinio.

Norėdami apie filosofiją gauti daugiau informacijos, galite apsilankyti tinklalapyje www.freedomainradio.com

Trumpalaikiu ir tikrai praktiniu požiūriu, jūs šios knygos skaityti tikrai nenorite. Ši knyga sujauks jūsų gyvenimą. Ši knyga pakeis visus jūsų santykius, o svarbiausia – santykius su pačiu savimi. Ši knyga pakeis jūsų gyvenimą, netgi jei nerealizuosite nei vieno čia esančio siūlymo. Ši knyga pakeis jus, net jeigu nepritarosite nei vienai čia pateiktai idėjai. Net jeigu šią knygą dabar padėsite į šoną, ji jau bus pakeitusi jūsų gyvenimą, nes tokiu atveju žinosite, kad bijote pokyčių.

Ši knyga radioaktyvi ir kelianti skausmą – ji tik atsitiktinai yra ta radiacija ir skausmas, kurie jus išgydys.

Santykiai

Egzistuoja tik trijų rūšių santykiai. Pirmieji yra tokie, apie kokius mes visi svajojame: laimingi, abipusiškai naudingi, gilūs, prasmingi, smagūs, juos patirti ir išlaikyti – tikras malonumas.

Tokie santykiai labai reti. Jeigu tokia santykių rūšis būtų žvėris, ji būtų nykstančiųjų sąrašė, dauguma ją laikytų išnykusia.

Antrosios rūšies santykiai yra abipusiškai naudingi, bet nelaimingi, negilūs, neprasmingi. Tai tokie santykiai, kuriuos palaikote su kasininke parduotuvėje, bankininku ar galbūt su savo viršininku. Jie savanoriški, kilę iš nerašyto arba rašytinio susitarimo, ir dažniausiai gali būti nutraukti (ar pasibaigti) nejaučiant kaltės, gailėjimosi ar sąžinės graužaties.

Tokie santykiai nėra reti, bet taip pat nėra labai svarbūs. Nei mūsų gyvenimas, nei mūsų laimė, nei mūsų siela nenugarma į tokių santykių bedugnę. Tokie santykiai yra, kaip sakoma, vien dėl abipusės naudos. Mes nesame įsipareigoję aplankyti bankininką mirties patale; kasininkė

mūsų neverčia lankytis bažnyčioje, jei nesame tikintys; mes retai ginčijamės su viršininkais dėl to, ar turėtume krikštyti savo vaikus.

Ne, mums labiausiai rūpi trečiosios rūšies santykiai. Būtent trečiosios rūšies santykiai mus taip dažnai kankina. Būtent trečiosios rūšies santykiai kenkia mūsų laimei, integralumui¹ ir nepriklausomumui.

Pirmosios rūšies santykiuose nėra prievolės, tik malonumas. Nėra poreikio kaltei ar manipuliacijai, smurtavimui² ar kontrolei, reikalavimams, ašaroms ar pasyviai agresijai. Nereikia prievartos, kad jaustumė trauką tam, kas mums suteikia malonumą, kaip kad vaiko nereikia įtikinėti, kad jis valgytų saldainį.

Antrosios rūšies santykiai siejasi su prievole, bet yra savanoriškai pasirenkami dėl abipusės naudos. Bankui mokame įmokas – bankas duoda mums butą. Santykiai yra sutartiniai, todėl nėra kaltės ar manipuliacijos poreikio.

Šioje knygoje dėmesys bus sutelktas būtent į trečiosios rūšies santykius.

Būtent trečiosios rūšies santykiai mums neduoda ramybės.

Trečiosios rūšies santykiai

Trečiosios rūšies santykiai susideda iš trijų pagrindinių dalių. Pirma, jie nėra pasirinkti laisva valia; antra, juose yra prievolių; ir trečia, jie laikomi moraliais.

¹ Angl. sąvoka – *integrity*. (Vert. past.)

² Angl. sąvoka – *bullying*. Tai gali reikšti ir psichologinį, ir (ar) fizinį smurtą plačiąja prasme, bet gali apibūdinti ir konkretų, siaurą veiksmą, pavyzdžiui, rékimą, prasivardžiavimą, bauginimą, mušimą ir pan. (Vert. past.)

Pirmasis ir svarbiausias tokių santykių aspektas – į juos nepatenkama savanoriškai. Juose gimstama. Nepasirenkate tėvų. Nepasirenkate brolių ir seserų. Nepasirenkate šeimos ir giminių. Nepasirenkate savo šalies. Nepasirenkate savo kultūros. Nepasirenkate savo valdžios³. Nepasirenkate savo religijos. Nepasirenkate savo mokyklos. Nepasirenkate savo mokytojų.

Deja, kai esate vaikas, sąrašas vos ne begalinis.

Šiame pasaulyje gimstama be pasirinkimo, gimstama šeiminei, socialinei, edukacinei, politinei ir geografinėje aplinkoje, kuri yra paprasčiausiai atsitiktinė. O visą likusį gyvenimą visi bando jus įtikinti, kad už šį atsitiktinumą esate atsakingas jūs pats.

Jūsų tėvai nusprendė turėti vaikų – jūs niekaip nebuvote susijęs su jų apsisprendimu, nes kai šis sprendimas buvo priimtas, jūsų dar nebuvo. Net jeigu esate „netyčiukas“ ar įvaikintas, jūsų tėvai vis tiek nusprendė jus turėti.

Taigi, kai buvote mažas, jūsų tėvų santykiai su jumis iš tikrųjų buvo *sutartiniai*, kaip kad nusipirkus šunį įsipareigojama jį šerti. Aišku, pageidautina – ir neabejotinai įmanoma – su tėvais turėti tokius santykius, kurie yra kupini meilės, abipusiškai malonūs, pagarbūs ir visokeriopai smagūs.

Tačiau, kaip minėjau anksčiau, tokie santykiai, deja, pasitaiko labai retai.

Ištisos vaikų kartos užaugo manydamos, kad gimimas sąlygoja įsipareigojimą.

³ Angl. sąvoka – *government*. (Vert. past.)

Tai visiškai klaidingas ir vienas destruktiviausių žmonijos mitų.

Pirmiausia jums pasakysiu, kas yra tiesa. Tada pasakysiu, kodėl tai yra tiesa. Tuomet pasakysiu, kaip pasikeisti.

Kokia yra tiesa

Tiesa yra ta, kad jūsų tėvai nusprendė jus turėti. Tiesa yra ta, kad priėmę tokį sprendimą jūsų tėvai prisiėmė savanorišką išsipareigojimą jums. Šis išsipareigojimas susideda iš dviejų pagrindinių dalių: pirma yra fizinė, antra – moralinė.

Fizinė šio išsipareigojimo dalis buvo aprūpinti jus apranga, maistu, medicinine priežiūra, pastoge ir panašiai – patenkinti pagrindiniai fiziniai reikalavimai. Šioje knygoje tam neskirsiu daug laiko, kadangi didžioji dauguma tėvų sėkmingai aprūpina savo vaikus maistu ir pastoge, o tie, kuriems to padaryti nepavyksta, yra taip akivaizdžiai netikę, kad vargu, ar jų ydoms nušviesti reikalinga filosofinė knyga.

Jūsų tėvų moraliniai išsipareigojimai jums buvo dvejopi. Pirmoji dalis yra visuomenėje daugmaž suprantama ir susideda iš visų standartinių dorybių⁴, tokių kaip jus mokyti, globoti, saugoti nuo fizinio ir emocinio smurto, ir t. t.

Antroji jūsų tėvų moralinio išsipareigojimo jums dalis yra daug subtilesnė ir žalingesnė. Tai – *integralumo* sritis, kurios suvokimas yra labai problematiškas visose pasaulio bendruomenėse.

⁴ Angl. sąvoka – *virtue*. (Vert. past.)

Integralumas

Integralumą⁵ galima apibrėžti kaip nuoseklumą⁶ tarp realybės, minčių ir elgesio. Nuoseklumas su realybe nėra sakymas vaikui, kad tėvelis „serga“, kai iš tikrųjų jis girtas. Nuoseklus elgesys nėra vaiko mušimas už tai, kad jis sudavė kitam vaikui. Tokios rūšies integralumo vertę taip pat dauguma supranta, net jeigu praktiškai tai pritaikoma netobulai; šioje knygoje to irgi plačiau nenagrinėsime.

Daugiausiai problemų šeimoms – ir daugiausia ilgalaikių, visą gyvenimą besitęsiančių kančių vaikams – kelia būtent nuoseklumas su *mintimis*.

Kai buvote vaikas, jums nuolat kartodavo, kad tam tikri veiksmai yra arba geri, arba blogi. Sakyti tiesą buvo gerai, vogti buvo blogai. Mušti brolių buvo blogai, padėti močiutei buvo gerai. Būti punktualiam buvo gerai, nedaryti namų ruošos darbų buvo blogai.

Nerašyta šiose taisyklėse – *moralinėse* taisyklėse – buvo prielaida, kad jūsų tėvai žino, kas yra teisinga ir kas yra neteisinga; kas yra gerai ir kas yra blogai.

Ar manote, kad tai tikrai tiesa? Ar manote, kad kai buvote mažas jūsų tėvai *žinojo*, kas yra gerai ir kas negerai?

Kai vaikui sakome, kad kažkas yra negerai – ne šiaip neteisinga, bet *moraliai* negerai – iš tiesų galimi tik du variantai. Pirmasis: mes tikrai iš esmės *suprantame*, kas yra gerai, o kas blogai, ir savo universalias gėrio ir blogio žinias pritaikome konkrečiam vaiko atliktam veiksmui.

⁵ Angl. sąvoka – *integrity*. (Vert. past.)

⁶ Angl. sąvoka – *consistency*. (Vert. past.)

Būtent šitaip vaikui tai visada ir yra pateikiama. Tačiau beveik visada tai yra pats pavojingiausias melas, koks tik įmanomas.

Antrasis variantas: vaikui sakome, kad jo veiksmai „negeri“ dėl įvairiausių priežasčių, kurios su morale neturi visiškai nieko bendra.

Pavyzdžiui, vaikui pasakome, kad vogti yra negerai, nes:

1. Dėl savo vaiko veikslių jaučiamės nesmagiai.
2. Bijome, kad kiti pagalvos, jog esame prasti tėvai.
3. Bijome, kad mūsų vaiko vagystė bus išaiškinta.
4. Paprasčiausiai kartojame tai, kas buvo kartojama mums.
5. Mums patinka žeminti savo vaiką.
6. Taisydami savo vaiką „moralės“ klausimu, jaučiamės moraliai viršesni.
7. Norime, kad mūsų vaikas vengtų elgesio, už kurį *patys* buvome baudžiami, kai buvome vaikai.

Ir taip toliau...

Jei vaikai nėra įbauginti, išgirdę moralinę taisyklę jie paprastai iškart paklaus: „Kodėl?“ Kodėl vogti negerai? Kodėl meluoti negerai? Kodėl smurtauti negerai? Kodėl muštis negerai?

Šie klausimai yra visiškai svarūs ir panašūs į klausimą „kodėl dangus mėlynas?“ Problema ta, kad tėvai neturi racionalių paaiškinimų, bet nepailstamai apsimetinėja turį.

Kai vaikas paklausia, kodėl kažkas yra negerai, patenkame į keblią padėtį. Jeigu atsakytume, kad nežinome, kodėl meluoti yra universaliai blogai,

mums atrodo, kad vaiko akyse prarastume moralinį autoritetą. Jeigu atsakytume, kad *žinome*, kodėl meluoti yra universaliai blogai, išsagotume savo moralinį autoritetą, tačiau tik vaikui meluodami.

Žlugus religijai, etikos prasme žmonės pasimetė. Kadangi esu ateistas, tai nelieju ašarų dėl to, kad atsikratėme iliuzijų apie dievus ir velnius, bet man nerimą kelia faktas, kad mes vis dar nepripažinome, jog religijos žlugimas mums nesuteikė jokio objektyvaus ir racionalaus moralinio kompasu. Nepripažindami fakto, kad savo veiksmų etiškumo įvertinti nesugebame, savo vaikų atžvilgiu padarome rimtą moralinę klaidą.

Iš esmės mes meluojame jiems apie tai, ką reiškia buvimą geru.

Mes sakome vaikams, kad tam tikri jų veiksmai yra geri arba blogi, tačiau nepasakome, kad patys nežinome, *kodėl* tie veiksmai yra geri arba blogi. Jeigu vaikas paklausia, kodėl meluoti yra blogai, mes galime atsakyti, kad tai sukelia žmonėms skausmą, bet dantistas taip pat sukelia skausmą; galime atsakyti, kad „tau taip pat nepatinka, kai meluojama tau“, bet tai būtų tik paskata stengtis nebūti pagautam meluojant, o ne apskritai nemeluoti; ir taip toliau. Kiekvienas mūsų sugalvotas atsakymas sukelia dar daugiau klausimų ir nenuoseklumo. Ir ką gi mes tada darome?

Na, tada mes prieš juos smurtaujame.

Tai nereiškia, kad būtinai juos mušame ar ant jų rėkiame, nors būtent taip dažnai ir būna. Kadangi esame tėvai, galime rinktis bet kokią taktiką iš neapbrėptamo pasyvios agresijos veiksmų katalogo, pavyzdžiui, galime padūsauti, susierzinti, pakeisti temą, pasiūlyti sausainį, išeiti kartu į lauką pasivaikščioti, pareikšti, kad esame „per daug užsiėmę“, nukreipti jų dėmesį arba juos atstumti daugybe kitokių būdų.

Tokie nekalti klausimai apie moralę tėvams kelia šurpą. Kadangi esame tėvai, privalome išlaikyti savo moralinį autoritetą, bet jam neturime jokio racionalaus pagrindo. Taigi, esame priversti savo vaikams meluoti apie buvimą geru ir apie savo išmintį šia tema, o tai dorybę paverčia iš racionalios disciplinos į siaubo kupiną pasaką.

Anksčiau, kai dominavo religinė mitologija, vaikams paklausus, kaip atsirado pasaulis, tėvai galėdavo atsakyti, kad jį sutvėrė Dievas. Nepaisant prietaringo neišmanymo tų, kurie netgi šiandien tvirtina tą patį, dauguma šiuolaikinių tėvų į šį klausimą atsako moksliskai ir racionaliai arba bent jau pasiūlo vaikams informacijos pasieškoti internete, enciklopedijoje ar bibliotekoje.

Tačiau buvo laikai, kai į klausimą, iš kur atsirado pasaulis, atsakyti buvo labai sudėtinga. Kai religiniai paaiškinimai ėmė darytis vis mažiau ir mažiau įtikinami, bet moksliniai paaiškinimai dar nebuvo įsigalėję, tėvai, jeigu norėdavo kalbėti integraliai, turėdavo atsakyti, kad nežino, iš kur atsirado pasaulis.

Tėvai, atvirai parodydami, kad jie nėra įsitikinę savo žodžių teisingumu, ne tik elgėsi sąžiningai ir integraliai, bet drauge skatino vaikus siekti tiesos, kurios, reikia pripažinti, pasaulyje trūko.

Deja, šiandien mes susiduriame su panašiais sunkumais, bet nagrinėdami daug svarbesnį klausimą. Etikos pagrindas nebėra religija, o mes stokojame patikimos ar priimtinos teorijos, kuri galėtų ją pakeisti. Kurį laiką patriotizmas ir atsidavimas kultūrai šiek tiek galėjo įtikinti vaikus, kad jų vyresnieji apie etiką žino kažką objektyvaus, bet valdžios ir kariuomenės korupcijai augant vis labiau, atsidavimas tėvynei, valstybei

ar kariuomenės etosui kaip pamatas etiniams absoliutams tapo vis trapesnis. Netgi mūsų puoselėjamos teorijos apie demokratijos vertybes pradėjo siūbuoti, nes valdžios galia milžiniškai išaugo, o jos atstovai ėmė atsiriboti nuo savo piliečių norų ir elgtis savavališkai.

Religiniai dorybės paaiškinimai žlugo ne tik dėl to, kad mes nebetikime Dievą, bet taip pat ir dėl to, kad dabar visiškai akivaizdu, jog kalbėdami apie „tiesą“, žmonės iš tikrųjų kalba apie *kultūrą*.

Kultūra

Įsivaizduokite tėvą, gyvenantį musulmoniškoje šalyje. Vaikas jo paklaus: „Tėveli, kas yra gėris?“ O tėvas atsakys: „Paklusti Alachui ir paklusti Jo Pranašui“. Kodėl jo atsakymas būtent toks? Ar todėl, kad jam asmeniškai teko susidurti su Pranašu, kad šventąsias knygas parašė pats, o nuodugnių žinių apie moralę gavo tiesiai iš pirminio kūrėjo? Ar jo atsakymas būtų toks pat, jeigu jis būtų užaugęs vienas negyvenamoje saloje?

Aišku, kad ne. Jis paprasčiausiai kartoja tą patį, kas jam buvo sakyta, kai jis buvo vaikas.

Vis dėlto šioje situacijoje slypi daug daugiau.

Šis musulmonas tėvas žino, kad jo vaikas privalo išgyventi (ir, jei pasiseks, tapti sėkmingas) musulmoniškoje visuomenėje. Jei savo vaikui pasakys nežinaš, kas yra gėris ir blogis, jis ne tik vaiko akyse praras moralinį autoritetą, bet kartu pasmerks vaiką nesibaigiantiems konfliktams su visais kitais tos bendruomenės atstovais.

Kitaip tariant, jeigu visi kiti meluoja savo vaikams, tai kiek kainuoja atskleisti vaikui socialinę, romantinę, ekonominę (ir visokią kitokią) tiesą?

Mano kaimynas turi keturis mielus vaikus. Vieną dieną jo sūnus priėjo prie manęs ir parodė savo piešinį – neblogą Jėzaus, sėdinčio ant uolos ir besimeldžiančio dangui, reprezentaciją. Su visišku nekaltumu jis manęs paklausė, ką manau apie piešinį. Aš, aišku, žinojau, kad jo tėvas jam yra sakęs, jog Jėzus Kristus buvęs tikras ir gyvas žmogus-dievas, prisikėlęs iš numirusiųjų, pakilęs į dangų ir išgelbėjęs jį nuo nuodėmės, jeigu jis telepatiškai perduos savo meilę šiai dvasiai. Toks elgesys su vaiku yra nemažiau siaubingas, kaip bet koks kitas kaltės ir kontrolės kultas.

Tačiau ką aš galėjau atsakyti šiam vaikui? Ar galėjau pasakyti, kad tai puikus fiktyvus veikėjo paveikslas? Ar galėjau pasakyti, kad tai nuostabi pasakos reprezentacija? Ar galėjau matyti skausmą ir nuostabą jo akyse? Ar galėjau įsivaizduoti jo pokalbį su tėvu, kai jis paklausia, kodėl tas malonus kaimynystėje gyvenantis žmogus pasakė, kad Jėzus Kristus yra pramanytas personažas? Ar galėjau įsivaizduoti šaltį, į kurį tada pasiners mūsų šeimų santykiai, iki tol buvę širdingi? Ar galėjau įsivaizduoti jo tėvą, liepiantį visiems savo vaikams laikytis atokiau nuo to malonaus šalimais gyvenančio vyriškio, kuris nori iš jų atimti Dievą? Ar galėčiau iškęsti stingdančius žvilgsnius, kurių sulaukčiau kiekvieną kartą sutikdamas šią šeimą, o tai tęstųsi kelis dešimtmečius?..

Aš pasirinkau kelią, kuriame mažiausiai pasipriešinimo, bet vaikui nemelavau. Pasakiau manęs, kad paveikslas gražus, ir paklausiau, kokia jo paties nuomonė.

Sakyti tiesą nėra lengva.

Mes labai lengvai galime matyti, kaip kitose kultūrose tėvai paprasčiausiai kartoja vaikams kultūrinės normas lyg jos būtų objektyvi tiesa. Japonijoje tėvai savo vaikus moko paklusnumo ir sūniškos / dukteriškos pagarbos; katalikai tėvai savo vaikus moko gerti savo dievo kraują; musulmonai tėvai savo vaikus moko, kad vyras, vedęs šešiametę mergaitę (ir, kai jai sukako devyneri, pradėjęs gyventi su ja kaip vyras ir žmona) yra moralinės dorybės įsikūnijimas; Vakarų šalyse tėvai savo vaikus moko, kad demokratija yra aukščiausias idealas; Šiaurės Korėjoje tėvai savo vaikus moko, kad diktatorius, valdantis jų gyvenimą, yra tarsi pasaulietinė dievybė, kuri juos myli.

Sąrašą galima tęsti ir tęsti. Faktiškai visi tėvai tiki, kad jie moko savo vaiką tiesos, kai iš tikrųjų vaikui paprasčiausiai primeta tai, ką mandagiai galima pavadinti kultūriniais mitais.

Mes meluojame vaikams, drauge jiems sakydami, kad meluoti yra negerai.

Mes liepiame vaikams galvoti savo galva, drauge kartodami pačias žalingiausias nesąmones, lyg jos būtų objektyvūs faktai.

Mes liepiame vaikams būti geriems, bet patys neturime jokio supratimo, kas iš tikrųjų yra gėris.

Mes sakome vaikams, kad konformizmas yra blogai („Jeigu visi šoktų pro langą, šoktum ir tu?“), tačiau tuo pat metu patys visiškai paklūstame istorinei išankstinių nuostatų inercijai.

Per šiurkštu?

Mane dažnai kaltina, kad esu per šiurkštus tėvams. „Tėvai elgiasi geriausiai kaip tik sugeba esant sunkioms aplinkybėms; tu negali daryti išvadų apie tėvų praktines taisykles remdamasis kažkokiu abstrakčiu ir absoliučiu filosofiniu standartu. Mano tėvai nebuvo filosofai – jie paprasčiausiai man perdavė tai, kas, jų manymu, buvo tiesa.“

Filosofines idėjas taikant kasdieniame gyvenime, nuostabus dalykas yra tas, kad teorijas labai lengva patikrinti. Svarstyti filosofinę teoriją apie tai, kokia buvo Romos imperijos žlugimo priežastis, iš esmės yra tik teoretizavimas, kadangi negalime grįžti laiku atgal ir to patikrinti.

Vis dėlto teorijas apie savo šeimą patikrinti labai lengva, jei tik reikiami šeimos nariai yra pasiekiami.

Tvirtai tikiu, kad dauguma žmonių yra nepaprastai sumanūs. Prie tokios išvados priėjau po dešimtmečius trukusių filosofijos studijų ir pačių nuostabiausių pokalbių su daugybe žmonių. Dabar esu tikras, kad tėvai tiksliai žino, ką daro, ir, kiekvieno racionalaus žmogaus pasitenkinimui, tą įrodyti galima pasinaudojus palyginti paprastu testu.

Praktinis patikrinimas

Susėskite su savo tėvais ir paklauskite jų, kas yra Madagaskaro sostinė arba panašių smulkmenų, kurių jie galėtų nežinoti. Labai tikėtina, kad jie nusišypsos, papurtys galvą ir atsakys: „Nežinau“. Jie tokio klausimo nevens. Jie bus laimingi, kad gali jums padėti rasti atsakymą. Tai bus įprastas bendravimas, kuriuo siekiama rasti tiesą.

Kai nustatysite, kas yra Madagaskaro sostinė, paklauskite jų: „Kas yra gėris?“

Galiu garantuoti, kad kambarį akimirksniu apgaubs šiurpas, atsiras milžiniška įtampa, ir jūsų tėvai (o turbūt ir jūs) jaus didelį norą pakeisti temą arba tiesiog ignoruoti klausimą.

Kodėl taip yra? Kodėl paprašius tėvų paaiškinti, kas yra gėris, kambaryje atsiranda ryški įtampa?

Na, dėl tos pačios priežasties, dėl kurios Sokratas buvo supažindintas su žiauria libacija, pavadinimu „nuodai iš maudos“⁷.

Klausimo „kas yra gėris?“ akistatoje jaučiamas siaubas dėl to, kad autoritetai⁸ teigia turintys teisę mums aiškinti ką daryti, nes žino už mus daugiau. Jeigu nusprendžiame mokytis karatė, mes paklūstame valiai ir taisyklėms to, kuris yra karatė ekspertas. Jeigu susergame, paklūstame gydytojui – savo srities ekspertui. Kitaip tariant, kai mums trūksta žinių, mes nusileidžiame tiems, kurie turi daugiau žinių.

Mūsų tėvai teigia turintys teisę mums aiškinti, kas yra gerai ir blogai, ir tą teisina savo didžiulėmis etikos žiniomis, o ne savo, kaip tėvų, galia. Mūsų tėvai nesakė mums: „Paklusk man arba tave primušiu“. Net jei ir šis bausis sakinyš tam tikrais atvejais galėjo išsprūsti iš jų lūpų, jų etikos pagrindas buvo tai, kad mes jiems skolingi paklusnumą kaip teisėtą skolą, todėl, jei nepaklūstame, mus galima teisėtai nubausti. „Gerbk savo tėvą ir motiną“ visame pasaulyje yra moralinės taisyklės šampas, tiek religinis,

⁷ Sokratas buvo nuteistas mirti už tai, kad nuodija jaunų atėniečių protus ir už „netikėjamą valstybės dievais“, o kaip bausmę turėjo išgerti mišinį, kuriame buvo nuodingo augalo – maudos. (Vert. past.)

⁸ Angl. sąvoka – *authority*. (Vert. past.)

tiek sekuliarus. Vis dėlto pagarba, kurią mes turėtume rodyti tėvams, privalo būti paremta tuo, kad jie turi daugiau žinių ir praktikuoja dorybę – priešingu atveju, žodis „pagarba“ yra beprasmis. Jeigu būtume įmesti į kalėjimą, turėtume paklusti kalėjimo sargybiniams dėl to, kad jie turi daugiau galios nei mes, o ne todėl, kad juos „gerbiame“. Jeigu užpuolikas mums prie šonkaulių prispaudžia peilį, atiduodame jam piniginę – paklūstame jo pageidavimams – ne iš pagarbos, o dėl to, kad jis gali mus sužaloti.

Vartodami žodį „pagarba“ tėvai teigia, kad mes jiems skolingi atsidavimą, nes jie turi daugiau žinių ir praktikuoja dorybę.

Šiomis dienomis šeimos etiniai pamatai – visa suaugusiųjų autoriteto bazė – yra tai, kad tėvai geba atskirti gėrį nuo blogio, o vaikai – ne. Metaforiškai kalbant, tėvai yra gydytojai, o vaikai – pacientai. Tėvai teigia gali nurodinėti savo vaikams kaip elgtis dėl tos pačios priežasties, dėl kurios gydytojai gali nurodinėti savo pacientams kaip elgtis – pirmieji turi daugiau žinių, o antrieji yra santykinai neišmanantys.

Jeigu negaluoja ir leidžiatės, kad gydytojas jus slaugytų, laikotės jo nurodymų, bet paaiškėja, kad jūs ne sveikstate, o priešingai – jūsų sveikata blogėja, tai būtų protinga su šiuo gydytoju pasikalbėti ir įvertinti jo sugebėjimus, ypač jei dėl kokios nors priežasties gydytojo pakeisti negalite.

Kadangi jo nurodymai jūsų būklę pablogino, turėtumėte paklausti: „Kodėl turėčiau laikytis jūsų nurodymų?“

Būtų logiška pirmiausia gydytojo paprašyti pateikti jo kvalifikacijos įrodymų. Toliau galima paklausti, kaip jis supranta sąvoką *sveikata*, kad

įsitikintumėte, ar abu ją suprantate vienodai. Tada galima pereiti prie konkrečių klausimų apie jūsų ligos pobūdį, apie jo anatomijos žinias ir apie tai, kaip jis supranta jūsų negalią, bei apie metodologiją, pagal kurią jums paskyrė gydymą.

Būtent toks jūsų pokalbis turėtų būti su tėvais apie dorybės pamatus ir jų žinias šia tema. Jums augant, tėvai buvo moraliniai jūsų esybės gydytojai. Net jei jūs, kaip suaugusysis, esate laimingas, sveikas, kupinas džiaugsmo, besidomintis giliais bei prasmingais santykiais, vis tiek verta panagrinėti savo tėvų žinias, kadangi ir jūs kada nors galite turėti vaikų ir tapti jų „gydytoju“.

Vis dėlto jei jūs, kaip suaugęs žmogus, nesate laimingas ir patenkintas, patikrinti savo tėvų etikos žinias yra *tiesiog būtina*. Jeigu jūsų sveikatos režimą sudarė šarlatanai, kuris nesupranta, ką daro, tai niekada nebūsime sveikas, kol vadovausitės jo nurodymais, kadangi atsitiktinai rasti tiesą yra neįmanoma.

Jeigu gydytoju apsimesa koks nors pamišėlis, tai pacientui paprašius parodyti kredencialus jis nusišypsos, skėstelės rankomis ir pasakys: „Žinoma, kad nieko panašaus neturiu!“ Jo atvirumas apie žinių ir kredencialų trūkumą įrodo, jog jis santykinai nekaltas.

Tačiau jeigu pacientui paprašius gydytojo kredencialų pastarasis vengia klausimo ar ima prieštarauti, tai akivaizdu, jog „gydytojas“ bent iš dalies supranta, ką daro. Asmuo, įvykdęs žmogžudystę policijos nuovadoje, gali būti pripažintas psichiškai nesveiku, nepakaltinamu. Asmuo, nužudęs paslapčia ir po to paslėpęs kūną, geba mąstyti racionaliai ar net suvokia, kas yra dorybė, todėl negalima teigti, kad jis pamišęs.

Faktas, jog jūsų tėvai padarys beveik viską, kad išvengtų klausimo „kas yra gėris?“, yra daugiausiai atskleidžiantis informacijos gabalėlis, kokį tik galite turėti. Tai yra būtent tas faktas, kuris atlapoja kultūros narvo duris. Tai yra būtent ta šurpinanti informacija, kuri jus išlaisvins.

Naudinga patikrinti ne tik savo tėvus. Galite susėsti su savo dvasininku ir patikrinti jo žinias Dievo egzistavimo klausimu (toks pokalbis naudingas ir su religingais tėvais). Jeigu esate atkaklus ir pastudijavęs šią temą iš anksto, netruks išsiaiškinti, kad jūsų dvasininkas taip pat neturi neabejotinų žinių apie Dievo egzistavimą, ir jis greitai pasijaus nepatogiai ar (ir) ims bendrauti agresyviai, jeigu atkakliai laikysitės savo pozicijos (ką ir turėtumėte daryti).

Ar dvasininkas elgiasi neteisingai, sakydamas, jog jis tiki Dievą tik todėl, kad „tai jaučia“? Tiesos prasme – ne visai, integralumo prasme – neabejotinai.

Pagrindinė problema – ne ta, jog savo tikėjimą, kad Dievas egzistuoja, dvasininkas teisingai emocijomis ir „aklu tikėjimu“⁹ paremtu iracionalumu, *bet labiau jau ta, kad Dievo egzistavimas jums buvo pateiktas kaip objektyvus faktas; ir tai, kad kalbėdamas apie savo žinias jūs negalėdavote vadovautis tuo pačiu kriterijumi (emocijomis / aklu tikėjimu).*

Šie du netiesos aspektai, kurių buvote mokomas vaikystėje, yra būtini jūsų, kaip suaugusiojo, išsilaisvinimui.

⁹ Angl. sąvoka – *faith*. Tai reiškia tikėjimą be įrodymų ar argumentų arba ignoruojant kontrirodymus ir kontrargumentus. (Vert. past.)

Prasimanymai kaip faktai

Kai buvote vaikas, nesugebėjote objektyviai įvertinti paliepiamų tų, kurie jūsų atžvilgiu buvo viršesni. Jūsų imlumas buvo didelė pagunda tiems, kurie labiau norėjo, kad jais *tikėtų*, o ne būti *teisingi*. Tačiau bet kokia galia¹⁰ turi tendenciją žmones moraliai sugadinti, o galia, kurią tėvai turi savo vaikų atžvilgiu, yra didžiausia, kokia tik įmanoma.

Vaikas yra biologiškai linkęs tikėti tėvais ir paklusti jiems – tai labai naudinga tokiais atvejais, kai tėvai liepia vaikams nevalgyti nuodingų uogų, neimti karštos keptuvės nuo viryklės ar nebėgioti visą dieną lauke be kremu nuo saulės. Biologinis noras išlikti tendencingai atbaido nuo „bandymų ir klaidų“ metodo.

Kai tėvai instruktuoja vaikus, jie savo nurodymus gali pateikti arba kaip sąlyginius, arba kaip absoliučius. Sąlyginiai nurodymai (nemušk brolio, išskyrus savigynos atvejus) dažniausiai sukelia begalę papildomų klausimų ir greitai atskleidžia tėvų neišmanymą. Vaikui klausinėjant toliau, koks yra savigynos apibrėžimas, ar galima smogti pirmam, ar erzinimą galima laikyti agresija ir t. t., greitai pradeda ryškėti visoms etikos sistemoms būdingos miglotos sritys.

Kai tos miglotos sritys išryškėja, tėvai vėl ima bijoti prarasti savo moralinį autoritetą. Vis dėlto faktas, jog vienas etikos sritis sunkiau apibrėžti nei kitas, nereiškia, kad etika, kaip tokia, yra visiškai subjektyvi disciplina. Biologijoje labai panašių rūšių klasifikacija taip pat dažnai būna miglota (bent jau taip buvo iki atrandant DNR) tačiau tai nereiškia, kad biologija yra visiškai subjektyvus mokslas. Vanduo niekada negali būti visiškai

¹⁰ Angl. sąvoka – *power*.

tyras, bet tai nereiškia, kad geriamas vanduo iš butelių nesiskiria nuo jūros vandens.

Tėvai, trokšdami, kad moraliniai paliepimai būtų paprasti ir absoliutūs, ypatingai daug energijos išleikvoja nuolat vaikus kaip avis gindami tolyn nuo etinės painiavos „uolos skardžio“. Siekdami savo tikslų, jie naudoja galybę įvairiausių dėmesį nukreipiančių ir vaiką žalojančių taktinių veiksmų – visi šie veiksmai skirti įtikinti vaiką, kad jo tėvų etinės žinios yra absoliučios.

Vis dėlto vaikams augant (ypač paauglystės metais) ima kilti tam tikras pavojus. Vaikai, iki tol buvę paklusnūs (bent jau nuo „baisių antrųjų“¹¹ iki latentinio periodo pabaigos), pradeda įtarti, kad jų tėvų „žinios“ nelabai skiriasi nuo veidmainiško smurtavimo. Jie pradeda matyti tėvų konformizmą kultūros atžvilgiu ir ima iš tikrųjų suprasti, kad tai, kas jiems buvo pateikta kaip objektyvus faktas, realybėje tėra subjektyvi nuomonė.

Tai sukelia didžiulį sumišimą ir apmaudą, nes paaugliai instinktyviai suvokia savo tėvų moralinį sugedimą.

Pinigų padirbinėtojas akivaizdžiai vertina tikrus pinigus, kadangi neieškoja savo laiko ir energijos gamindamas „Monopolio“ pinigų replikas. Pinigų padirbinėtojas nori kruopščiai atkurti tikrus pinigus, nes žino, kad realūs pinigai turi vertę – jis nori, kad jo reprodukcija būtų kuo tikslesnė, nes žino, kad jo padirbti pinigai vertės *neturi*.

¹¹ Angl. – *the „terrible twos“*. Taip vadinami antrieji vaiko gyvenimo metai, nes tada vaiko elgesys tampa labai problematiškas. (Vert. past.)

Panašiai ir tėvai savo nuomonę pateikia kaip faktus, nes žino, kad objektyvūs faktai turi daugiau galios ir svarumo nei paprasta nuomonė. „Gydytojas“, suklastojęs savo kredencialus, taip daro todėl, kad žino, jog kredencialai kelia pasitikėjimą.

Pripažinti tiesos galią – ir naudoti tą galią melui sustiprinti – moralės atžvilgiu yra pasibaisėtinais korumpuota. Žmogus, pateikiantis savo nuomonę kaip faktą, taip elgiasi todėl, kad supranta faktų vertę. Naudodamasis „tiesos“ patikimumu tam, kad netiesa atrodytų įtikinamesnė, jis tuo pat metu ir patvirtina, ir paneigia sąžiningumo bei integralumo vertę. Žiūrint teoriškai, tai yra esminis loginis prieštaravimas, žiūrint praktiškai, tai nepakenčiamai veidmainiška.

Taigi, visada įvyksta taip, jog vaikai suauga, pradeda analizuoti vyresnius ir greitai išsiaiškina, kad šie iš tikrųjų nežino to, ką teigia žina, bet žino pakankamai apie tiesos vertę, kad savo subjektyvias nuomones galėtų pateikti kaip objektyvią tiesą. Šis veidmainiškas nusikaltimas ženkliai lenkia paprasčiausią piktnaudžiavimą pinigų padirbinėjimu ar kredencialų klastojimu, nes suaugusieji gali apsisaugoti nuo netikrų pinigų ir padirbtų diplomų.

Vaikai apsiginti negali.

Daryk kaip liepiu, o ne kaip darau pats...

Antroji labai svarbi veidmainystė, susijusi su subjektyvios nuomonės kaip faktų pateikimu, – tėvai šią galią rezervuoja tikrai sau ir įsitikinę savo teisumu baudžia vaikus už tuos pačius dalykus, kuriuos daro patys.

Panagrinėkime bažnyčios lankymo problemą. Religiniai tėvai sako savo vaikams, kad šie privalo eiti į bažnyčią. Vaikams paklausus kodėl, atsakoma: „Nes Dievas egzistuoja ir Jis tave myli.“ Arba atsakymas būna kokia nors panaši nesąmonė. Kitaip tariant, tėvai nurodinėja vaikams remdamiesi objektyviais absoliutais. Vaikams jokių būdu *neleidžiama* atsakyti: „Neisiu į bažnyčią, nes *nejaučiu noro*.“

Pasukime laiką maždaug dešimt metų į priekį. Vaikas – dabar jau paauglys – susėda su savo tėvais ir klausia: „Kodėl jūs tikite Dievą?“

Jeigu jis atkaklus ir sumanus, tai greitai prispirs tėvus prisipažinti, kad jų Dievo tikėjimo priežastis yra „aklas tikėjimas“. Kitaip tariant, jie neturi įrodymų, kad Dievas egzistuoja, bet tiki Dievą, nes *taip nori* – kadangi nesvarbu, jog aklas tikėjimas gali būti emociškai labai patrauklus, jis vis tiek iš esmės tėra jausmas, besikertantis su mąstymu¹² ir įrodymais.

Tačiau kai tas pats paauglys buvo vaikas, jam būdavo neleidžiama priimti sprendimų, nes jis tiesiog *taip nori*. Jam nebuvo leidžiama neiti į bažnyčią ir likti namuose, nes jis eiti *nenori*. Jis visada buvo varomas į mokyklą, nepaisant jo noro kartais mieliau likti namie. Jo jausmai nesukurdavo tiesos ir nenustatydavo objektyviai teisingų elgesio kriterijų.

Jam naudojant *lygiai tą pačią metodologiją, kokią naudojo tėvai*, jis būdavo vadinamas nepaklusniu, blogu, nuodėmingu, savavaliu, amoralium, užsispyrusiu ir tūkstančiu kitų pejoratyvų. Jo tėvų jausmais paremtas elgesys yra garbinamas kaip absoliuti ir objektyvi dorybė. Jo jausmais paremtas elgesys yra smerkiamas kaip absoliuti ir objektyvi yda.

¹² Angl. sąvoka – *reason*.

Konformizmas

Kai vaikas užauga, jo polinkis į „bandos jausmą“ kritikuojamas kaip amorali silpnybė. Jo tėvai dėl tariamai objektyvių ir moralių priežasčių yra prieš bet kokią imlumą madai, lingvistiniam tikui, brangiems daiktams, visuotiniams seksualiniams įpročiams ar prieš bet kurią kitą „grupinio mąstymo“ formą.

Be to, vaikas pradeda suvokti (paprastai paauglystėje), kad iš tikrųjų jo tėvai prieštarauja grupiniam mąstymui ar konformizmui ne *iš principo*, bet užsipuola tik *konkuruojanti* konformizmą. Jeigu sūnus pradeda šlaistytis su pašėlusia gauja, jo tėvai ima jį kritikuoti kaip nemąstantį prisitaikėlį ar kaip buką maištautoją. Tačiau jie prieštarauja ne konformizmui kaip tokiam, o prisitaikymui prie konkrečios gaujos, į kurią jie žiūri nepalankiai. Jeigu taikomasi prie jiems patinkančios grupės – viskas puiku.

Bet iš tikrųjų yra dar blogiau.

Tėvams nepatinka nauja vaiko gauja dėl to, kad jie bijo savo pačių gaujos nepritavimo. Jeigu religingų tėvų sūnus pradeda draugauti su ateistais, tėvai kritikuoja jo kvailą konformizmą ir beprasmi maištą, bet tik todėl, kad patys bijo savo religinės grupės narių puolimo, kritikos ar pažeminimo. Kitaip tariant, jie iš tikrųjų sūnui sako: „Tu neturėtum reaguoti jautriai, jei *tavo* socialinės grupės nariai tau nepritaria, nes *mes* esame jautrūs, jei žmonės *mūsų* aplinkoje nepritaria *mums*.“

Ar neišmanymas yra veidmainystė?

Dažnai argumentuojama, kad tėvai nesupranta savo veidmainysčių painumo, todėl už savo nenuoseklumą nėra moraliai atsakingi.

Laimė, jog nebūtina remtis vien teorija, kad galėtume sužinoti šio teiginio tiesos vertę.

Jeigu aš pasakau, kad norėdamas pasiekti savo kelionės tikslą turėtumėte važiuoti 101-ju greitkeliu, bet iš tikrųjų šis kelias veda į visiškai priešingą pusę, kokia būtų mano racionali reakcija sužinojus tiesą, jei aš iš tiesų nežinojau, kad jums nurodau neteisingą maršrutą?

Na, pirmiausia tvirtinčiau, kad šis maršrutas teisingas, nes nuoširdžiai tuo tikiu. Tačiau jeigu jūs man žemėlapyje parodytumėte, kodėl mano nurodytas kelias klaidingas, tai pamatyčiau, kaip yra iš tikrųjų ir nuoširdžiai atsiprašęs pažadėčiau daugiau niekada nerodyti neteisingo kelio; be to, nusipirkčiau krūvą žemėlapių ir ilgai juos studijuočiau.

Bet jeigu jums pasakius, kad mano nurodytas maršrutas yra neteisingas, iškart supykčiau ir atsisakyčiau žiūrėti į bet kokį žemėlapi, ir nepripažinčiau klydęs, ir vis bandyčiau pakeisti temą, ir įvairiausiai emociniais triukais bandyčiau nukreipti jūsų dėmesį, ir vis labiau pykčiau, ir atsisakyčiau paaiškinti, kodėl manau, kad tas maršrutas yra teisingas, ir galiausiai dramatiškai išlėkčiau iš kambario, jūs galbūt nebūtumėte tikras dėl daugelio dalykų, bet vienas dalykas tikrai būtų aiškus.

Niekada nebegalvotumėte, kad aš *kada nors* norėjau nurodyti teisingą kelią.

Šią informaciją išisąmoninus tėvų-vaikų santykių kontekste, patiriamas gilus ir siaubingas sukrėtimas. Toks išisąmoninimas drioksteli kaip branduolinis sprogimas varganame lūšnų miestelyje ir plečiasi naikinančia banga, griaudamas jūsų įsitikinimus apie visus santykius jūsų gyvenime.

Išisąmoninus, kad jūsų tėvai, dvasininkai, mokytojai, politikai (kitais tariant, jūsų vyresnieji) moralę *naudojo* tik tam, kad jus valdytų ir pavergtų (ja naudojos kaip smurto įrankiu), jūsų gyvenimas niekada nebebus koks buvęs.

Siaubingas faktas, kad jūsų vyresnieji suvokė dorybės galią, bet ją naudojo, kad galėtų jus valdyti, sugadinti, prieš jus smurtauti ir jus išnaudoti, atskleidžia tikrą sadizmą, kuris yra kultūros pamatas – šis faktas atskleidžia *kultūros kulta*.

Kredencialus klastojantis gydytojas yra pakankamai blogas: kaip bent šiek tiek psichiškai sveikas žmogus įvertintų gydytoją, kuris žmogaus kūną studijuoja ne tam, kad galėtų gydyti, bet kad galėtų efektyviau sukelti skausmą?

Ir vis tiek apgavikas yra geriau nei sadistas.

Ką tuomet galime pasakyti apie tėvus ir kitus autoritetą turinčius asmenis, kurie puikiausiai suvokia moralinių argumentų galią ir efektyvumą kontroliuojant vaikų veiksmus ir mintis (vaikai dorybės galią gerbia) ir tą galią naudoja tam, kad sunaikintų bet koki savo vaikų moralinį integralumą?

Filmuose teroristai beveik visada pagrobia herojaus žmoną ar vaiką, kad herojus paklustų jų norams. Jo dorybės – meilė ir ištikimybė – tokiu

būdu paverčiamos blogio įrankiu. Kuo herojus geresnis, tuo blogiau jis privalo elgtis. Kuo jam dorybė brangesnė, tuo stipriau jis valdomas blogio.

Ir taip geriausias elgesys tampa blogiausiu.

Ir taip yra auginami vaikai.

Ir jūsų tėvų nurodymai jums buvo tokie pat.

Pasipriešinimas

Mes instinktyviai vengiame pažvelgti į moralinę tuštumą, esančią savo santykių su kitais centre, o iš esmės – į tuštumą, esančią santykio su pačiu savimi centre.

Į šią tuštumą pažvelgti nenorime dėl vienos paprastos ir siaubingos priežasties.

Žmonių bendruomenių pamatas dažniausiai yra mitologijos. Tiesą sakant, bendruomenę tiksliai galima apibrėžti kaip žmonių grupę, kurios narius vienija ta pati mitologija.

Čia vartoju terminą „mitologija“, nes noriu jums padėti suvokti socialinių prasimanymų idėją ir padėti suprasti, kaip smarkiai tai iškraipo jūsų santykį su pačiu savimi bei kitais – kitaip tariant, santykį su realybe.

Yra dvi pagrindinės disciplinos, padedančios išsklaidyti naikinančius socialinių mitų voratinklius, prasiskverbti pro juos ir sugriebti realybę. Pirmoji – teorinė, antroji – praktinė.

Pirmoji disciplina yra *logika* – procesas, kurio metu mintys dėliojamos sistemingai ir neprieštarinčiai. Antroji disciplina yra *mokslas* – loginių teorijų tikrinimas, remiantis empiriniais stebėjimais.

Logika pasako, kad du plus du lygu keturi; mokslas tą patvirtina, kai šalia dviejų akmenų padedami dar du ir taip iš viso turima keturis akmenis.

Tačiau būtent *filosofija* parodo, kad nustatinėjant tiesą reikalinga ir logika, ir empiriniai bandymai – abu ingredientai. Būtent *filosofija* aiškiai atmeta aklo tikėjimo viršenybę ar emocijų viršenybę, ar autoriteto viršenybę, ar amžiaus viršenybę, ar preferencijų viršenybę, ar biologinę viršenybę – ar bet kokią kitą kvailą ir kitiems išnaudoti skirtą mechanizmą, kurį žmonės naudoja kaip logikos ir įrodymų pakaitalą, kad galėtų bejėgiams primesti „tiesą“.

Filosofija yra mitologijos priešingybė. Arba dar tiksliau tariant, *tiesa* yra *netiesos* priešingybė.

Mes, visi mes, aiškiai suprantame savo įsitikinimų trūkumus. Fundamentalus žinojimas, kad mūsų įsitikinimai tėra tėvų ir mokytojų primesti prietarai¹³ – tai giliai viduje mums visiems gerai žinomas faktas. Apsimetinėdami, kad taip nėra, išsikvojame stulbinančiai ir sekinančiai daug energijos. Ne be priežasties depresija yra vienas dažniausių sveikatos sutrikimų.

Socialinės mitologijos centre esantis prieštaravimas yra tas, kad visos kultūrinės melagystės visada pateikiamos kaip objektyvi ir absoliuti tiesa.

¹³ Angl. sąvoka – *prejudice*.

Pavyzdžiui, amerikiečiai garsėja tuo, kad didžiuojasi savo šalimi, o savo įsitikinimus yra paveldėję iš Švietimo epochos filosofų ir Tėvų-įkūrėjų¹⁴. Įsigilinus matyti, kad tai – labai keista pažiūra.

Vidutinis amerikietis Amerikoje tiesiog gimė – tai paprasčiausias atsitiktinumas, o ne kažkas *nusipelnęta*. Vidutinis amerikietis didžiuojasi savo kultūriniu paveldu, kurio pats neišrado ir apie kurį jam papasakojo kiti, taip pat ne jo išradėjai. Tikėti, kad esi doras, nes gimei tam tikroje valstybėje, tolygu tikėti, jog esi geras verslininkas, nes paveldėjai krūvą pinigų, arba tikėti, kad esi geras žmogus, nes esi aukštas.

Vidutinis amerikietis net nenutuokia, kokios filosofinės prielaidos turėtų būti idealus konstituciškai ribotos valdžios pamatas. Vidutinis amerikietis entuziastingai palaiko dabartinę valdžią, kuri yra šimtus kartų despotiškesnė ir brutalesnė nei britų valdžia, iš kurios jų protėviai kovodami bandė išsivaduoti. Vidutinis amerikietis entuziastingai švenčia Nepriklausomybės dieną, nepaisydamas fakto, kad kai jo šalis buvo įkurta, vergovė buvo teisėta, o pagrindinės moterų ir vaikų teisės buvo nepripažįstamos.

Kitaip tariant, vidutinis amerikietis akiai šlovina savo kultūrą ir istoriją, nes yra *išmokytas* tą daryti, o ne dėl to, kad racionaliai supranta šio įsitikinimo privalumus ir trūkumus.

Nesakau, kad Amerika nėra geresnė šalis nei, tarkime, Sirija. Ji geresnė, ir aš džiaugiuosi, kad negyvenu Sirijoje. Tačiau abiejose šalyse tėvai vertybes vaikams perduoda naudodamiesi ta pačia metodologija.

¹⁴ Angl. – *Founding Fathers*. Politiniai lyderiai, pasirašę JAV nepriklausomybės deklaraciją ar Jungtinių Valstijų Konstituciją, ar kitaip dalyvavę Amerikos Revoliucijoje kaip JAV patriotų lyderiai. (Vert. past.)

Tikrosios vertybės Amerikoje radosi iš racionalaus mąstymo ir atskilimo nuo tradicijos, o ne iš aklo atsidavimo žemei ir medžiagos gabalui¹⁵.

Vidutinis amerikietis save laiko geresniu už vidutinį musulmoną, nes daugiau ar mažiau tiki, kad bažnyčią verta atskirti nuo valstybės, palaiko ribotą demokratiją bei moterų teises ir gerbia tam tikrus laisvosios rinkos aspektus. Jis tiki, kad laikytis šių vertybių yra gerai, ir kritikuoja musulmonus už jų nesilaikymą.

Liūdnas faktas tas, kad nors ir tarp tam tikrų bendruomenių yra kultūrinių skirtumų, įsitikinimų formavimosi metodologija visose kultūrose identiška. Paprasčiausias faktas: jeigu vidutinis amerikietis būtų gimęs musulmoniškų tėvų šeimoje Sirijoje, jis būtų *lygiai toks pat, kaip vidutinis Sirijos musulmonas*. Kad jis vertintų bažnyčios atskyrimą nuo valstybės, tikėtina tiek pat, kiek tikėtina, kad vidutinė Manhetene gimusi vakarietė dėvėtų burką.

Patriotizmas yra kitų žmonių (dažniausiai protėvių) pasiekimų vagystė ir ego tenkinimas jais, tarsi jie būtų tavo. Dėl to logika yra keistai iškreipoma, ir, geriau išžiūrėjus, tai akivaizdu.

Arba žmogus yra geras, nes gimė Amerikoje, arba dėl to, kad gyvena pagal objektyvų gėrio standartą. Jums automobilis patinka arba todėl, kad yra „Buick“ markės, arba „Buick“ markės automobiliai yra geros mašinos, nes reikalauja nedaug degalų.

Jeigu žmogus yra *geras*, nes gimė Amerikoje, tai akivaizdu, kad jis negali gimusiojo Saudo Arabijoje laikyti kažkaip menkesniu – nei moraliai, nei

¹⁵ Aliuzija į valstybę ir vėliavą. (Vert. past.)

kultūriškai. Aristokratijos – didžiojo žmonijos maro – esmė yra tikėjimas, kad „gimėme“ pranašesni, kad mūsų „pranašumas“ yra kažkoks įgimtas. Tačiau jeigu amerikietis yra „pranašesnis“ už Saudo Arabijos gyventoją, tai pranašumas nėra *nusipelnytas*. Jeigu Bobas būtų gimęs Saudo Arabijoje, o ne Amerikoje, jis būtų „menkesnis“ musulmonas, o ne „pranašesnis“ krikščionis ar amerikietis. Taigi, Bobo pranašumas – ar menkumas – neturi nieko bendra su jo asmeniniais pasirinkimais, bet yra pagrįstas atsitiktinumais: geografiniu ir gimimo. Arba Bobas teigia esąs geresnis dėl geografinės padėties, – o tai neįmanoma, – arba dėl savo asmeninio dorumo, ir tokiu atveju geografija čia niekuo dėta.

Ir amerikiečiai, ir musulmonai paprasčiausiai atkartoja tai, ko yra išmokyti (kas, naudojant emocines bausmes, jiems buvo primesta, kai jie buvo vaikai) ir tą vadina „morale“. Būtų analogiška, jeigu vaikystėje žmogus būtų buvęs priverstinai maitintas ir vėliau buvimą nutukusiu vadintų „moralium“, o jo kaimynas būtų buvęs nepakankamai maitintas ir vėliau buvimą liesu vadintų „moralium“. Sporto sirgaliai elgiasi taip pat – geografiškai arčiausia komanda kažkodėl yra „geriausia“.

Paprastai tariant, kultūra yra neįveikiamas potraukis bet kokius tave supančius reiškinius ar įvykius vadinti „moraliais“. Jeigu gyveni kalnuose, tai gyventi kalnuose yra moralu. Jeigu esi išmokytas plaukti, tai plaukioti yra moralu. Jeigu *nesi* išmokytas plaukti, tai plaukioti yra amoralu. Jeigu esi išmokytas prisidengti kojas, tai apnuoginti kojas yra „nemadinga“. Jeigu esi išmokytas atidengti kojas, tai jas prisidengti yra „drovu“. Jeigu esi išmokytas vėliavą sulankstyti vienaip, tai vėliavą sulankstyti kaip nors kitaip yra „nepagarbu“.

Kai buvau šešerių, mane išsiuntė į angliškąją internatinę mokyklą. Ten viena iš taisyklių buvo ta, kad privalu būti užsirišus kojines prilaikančias parištes, ypač bažnyčioje. Man labai aiškiai buvo paaiškinta, kad jeigu įeisiu į bažnyčią be pariščių, rodysiu „nepagarbą Dievui“. Man šis argumentas atrodė beprasmis; bandžiau paaiškinti, kad Dievas sukūrė mano kojas, o žmogus – parištes, buvau tikras, jog Dievas mieliau žiūrėtų į savo kūrinį, o ne į kažkokį žmogaus dirbinį.

Savaime suprantama, mano prieštaravimai buvo pavadinti amoraliais atsikalbinėjimais – rodžiau „nepagarbą“ mokyklos direktoriui.

Neabejoju, kad esmę suprantate.

Visa jus supanti aplinka įrėminama etiškai, nes bet ką įrėminti etiškai yra *veiksminga*. Jeigu pavyksta vaiką įtikinti, kad kas nors yra gerai arba blogai, valdai vaiko protą, kūną ir atsidavimą, jo visą *esybę*. Moralinių argumentų galia nepalyginamai didesnė nei bet kokia kita žmonių bendravimo forma. Socialinės kontrolės požiūriu, moraliniai argumentai yra didžiausi masinio naikinimo ginklai.

Imlumas

Būdami vaikais, esame labai imlūs moraliniams argumentams, nes beviltiškai trokštame būti geri, taip pat todėl, jog suprantame, kad „moralė“ sinonimiška pagyroms, o „amoralumas“ sinonimiškas bausmei. Kai mūsų tėvai, dvasininkai ir mokytojai sako mums, kad kažkas yra „blogai“, iš tikrųjų mums sakoma, kad jeigu taip elgsimės ar netgi galvosime taip elgtis, būsime nubausti.

Esame baudžiami ne dėl to, kad elgiamės blogai. „Buvimas blogu“ yra sugalvotas tam, kad mus būtų galima „teisėtai“ nubausti.

Autoritetą turintys žmonės visada yra motyvuoti slėpti nuolatinį jėgos naudojimą prieš savo aukas. Mūsų mokytojai nemėgsta atvirai pasakyti, kad jeigu nepaklusime, jie mus nuskriaus – tai per daug atvirai parodytų akivaizdų piktnaudžiavimą jėga.

Taip pat, kaip valdymo forma, tai būtų labai neefektyvu.

Jeigu jūsų mokytojas tiesiog pasakytų: „jei man meluosi, tave nubausiu“, tai melavimo rizika visada būtų daugiau ar mažiau apskaičiuojama ir bausmė už melavimą turėtų tiek pat moralinės prasmės, kiek pražanga žaidžiant krepšinį. Jeigu mokytojas yra klasėje su 30 studentų, kurių kiekvienas bando apskaičiuoti, ar pamelavus pavyktų išsisukti nepagautam, tai aišku, kad kuo daugiau jų meluos, tuo sunkiau bus pagauti meluojant, ir nemažiau sudėtinga išsiaiškinti, kas tiksliai kalba, kai tuo pat metu klega 20 vaikų, o ne du.

Be to, jeigu tėvai atvirai naudoja žiaurią prievartą, kad priverstų vaikus paklusti, tai mūsų elgsenos modelius formuojantis smegenų centras iš šios interakcijos tuoj pat išgrynina universalų principą. Mūsų smegenyse kiekvienas sprendimas ir interakcija automatiškai ekstrapoliuojami¹⁶ į principą. Jeigu mūsų tėvai priverčia mus paklusti naudodami gryną jėgą, tai iš šios situacijos mes išgryniname tokį principą: „Tas, kuris turi galios, privalo ja piktnaudžiauti, kad valdytų visus kitus.“ Arba tokį: „Tas, kuris

¹⁶ Ekstrapoliacija – išvadų, gautų stebint vieną reiškinį, išplėtimas ir pritaikymas panašioms situacijoms. (Vert. past.)

turi daugiausiai galios, privalo savo valią primesti turinčiajam mažiausiai galios.“

Dėl natūralaus gyvybės senėjimo ir silpimo laikui bėgant, tėvams sukurti tokią taisyklę yra gana pavojinga. Jeigu įsivaizduotume vienišą motiną, auginančią du berniukus, nesunkiai pamatytume, kad principas „valdymas žiauria prievarta“ (gal ir turintis tam tikros praktinės naudos, kai vaikai maži) jai vargu ar išeitų į gerą, kai berniukai pradėtų bręsti ir taptų už ją fiziškai daug stipresni. Ir tėvai¹⁷ kažkada sulaukia senatvinės silpnaprotystės ir tampa fiziškai silpni, palyginus su savo sūnumis, todėl kažin ar jiems būtų naudinga įvesti taisyklę: „Tas, kuris turi daugiausiai galios, privalo jėga pavergti turintįjį mažiausiai galios.“

Dėl šių priežasčių jėgos naudojimas visada turi būti apgaubtas „etikos“ rūku. Logine prasme, tą padaryti labai sudėtinga, nes reikalinga tuo pat metu apeiliuoti ir į *principą*, ir į *asmenį*, o tai tiesiogiai prieštaringa.

Prieštaringas apeliavimas

Kai jūsų tėvas jums sako: „gerbk savo tėvą ir motiną“, jis remiasi ir *principu*, ir *asmeniu*. *Principas* tas, kad *visi* tėvai ir motinos yra gerbtini, todėl nusipelno pagarbos. *Asmenys*, kuriuos apima ši sąlyga, yra jis pats (jūsų tėvas) ir jūsų mama – „*savo* tėvą ir motiną“.

Logiškai tai neturi prasmės.

Pasakymas „gerbk savo tėvą ir motiną“ tolygus pasakymui „gerbk visas moteris, kurios yra mano žmonos“. Jeigu privalau gerbti *visas* moteris, tai

¹⁷ Čia turima omeny tik vyriškoji giminė, o ne mama ir tėvas. (Vert. past.)

ir taip gerbsiu tavo žmoną, nes jis – moteris. Jeigu privalau gerbti *tavo* žmoną, tai nėra prasmės sakyti, kad privalau gerbti ją *kaip moterį*, nes tai vėlgi reikalautų gerbti visas moteris. Arba vienas variantas, arba kitas.

Jeigu privalai gerbti *kategorijas* „tėvas“ ir „motina“, tai turėtum gerbti *visus* tėvus ir motinas vienodai. Pirmenybę teikti savo tėvams būtų neteisinga.

Jeigu pirmenybę teikti privalai *savo* motinai ir tėvui, tai kategorijos „motina“ ir „tėvas“ visiškai nesvarbios. Vadinasi, šiuos konkrečius asmenis privalai gerbti dėl kažkokios kitos priežasties.

Jeigu rodyti pagarbą privalai savo motinai ir tėvui *kaip konkrečioms asmenims*, be jokio objektyvaus principo, tai tuomet iš tikrųjų reikalaujama ne pagarbos, o paklusnumo konkrečioms asmenims, pagarbą maskuojantiems kaip objektyvią taisyklę.

Nors ši fundamentalų loginį prieštaravimą ir sudėtinga aptarinėti silogistiškai, bet instinktyviai jį supranta kiekvienas vaikas. Negi neįsivaizduojame paniekos, frustracijos ir nevilties, kai mama reikalauja, kad ją gerbtume? Reikalauti pagarbos yra tas pats, kaip reikalauti meilės – tai identiška lėktuvo užgrobimui. Užuot gerbus laisvą žmonių pasirinkimą, reikalaujama skristi į norimą kelionės tikslą.

Neįsivaizduojame, kad kas nors užgrobė lėktuvą, skrendantį į Vladivostoką, ir pareikalautų: „Skraidinkite mane į Vladivostoką!“. Žmonės užgrobė lėktuvus būtent dėl to, jog jie *neskerenda* ten, kur jie nori.

Efektyvi kontrolė

Tačiau jeigu naudojantis įbauginimu skirtumą tarp *principo* ir *asmens* pavyksta užtemdyti ir visai paslėpti, sukuriamas daug efektyvesnis valdymo mechanizmas. Jeigu vaiką – arba pilietį – galima išmokyti paklusti *asmeniui*, tarsi tas asmuo būtų universalus *principas*, paklojami tvirti vadovaujančios diktatūros pamatai – nesvarbu, ar šeimoje, ar bažnyčioje, ar mokykloje, ar valstybėje. Jeigu vaiko *protą* galima išmokyti paklusti individo užgaidoms iki tokio laipsnio, kaip kad vaiko *kūnas* paklūsta traukos jėgos absoliutumui, tai pasiekama beveik tobula kontrolė.

Žinoma, tokia kontrolė kainuoja siaubingai daug ir sukelia didžiulę riziką. Šią kainą tenka mokėti ir tėvams, ir vaikui, kaip kad ir būna bet kokiuose nesveikuose santykiuose. Jeigu naudojantis klaidingais ir nenuosekliais principais vaikai mokomi paklusti *asmeniui*, o ne *principui*, vaiko gebėjimas iš interakcijos išgryninti universalų principą yra pažeidžiamas. Tokie vaikai suaugę neišvengiamai santykiuose kartoja destruktivius elgesio modelius, regis, be galimybės pasimokyti iš savo klaidų. Kaip jie gali pasimokyti iš savo klaidų? Juk jie yra *kaip principo* išmokyti paklusnumo konkretiems asmenims – kaip jie gali iš tų asmenų elgesio ištraukti apibendrinantį principą? Tas pats būtų tikėtis, kad vanduo tekės į kalną. Tikėtis, jog tokie žmonės iš savo interakcijų su kitais gali išskirti produktyvius principus, tolygu tikėtis, kad viduramžių vienuolis, tikintis, jog pasaulis veikia pagal dievų norus, atrastų reliatyvumo teoriją ar bent jau patį mokslinį metodą.

Tėvams mokėtina kaina yra nuolat auganti baimė dėl savo vaikų sumanumo ir įžvalgumo, pasireiškiančių įvairiai, pavyzdžiui, genialių

spoksojimu tarsi žadą praradus, graužiančia panieka, žiovulingu abejingumu ar nerimastingu irzlumu.

Dėl pasaulio modernėjimo šis mūsų tėvų (apskritai mūsų vyresniųjų) žaidimas atsiskleidė.

Klaidingų moralės normų priešnuodis – moralės normų įvairovė.
Iracionalių prietarų priešnuodis – dar daugiau prietarų.

Tik gebėdami suvokti pasaulį *kaip visumą* galėsime tapti laisvi.

Mitologijos sunaikinimas

Jeigu per visą gyvenimą būtume susidūrę tik su anglų kalba, negalvotume apie ją kaip apie „anglų kalbą“, o galvotume tiesiog kaip apie „kalbą“. Poreikis anglų kalbą išskirti kaip kalbą atsiranda tik susidūrus su *kitomis* kalbomis.

Taip pat ir jeigu esame susidūrę tik su savo mitologijomis, negalvojame apie jas kaip apie mitologijas, o priimame kaip *tiesą*. Jeigu žinome savo dievą, tai šį prasimanymą pavadiname „Dievu“ – tai toli gražu ne tas pats, kaip „vienas iš dievų“ ar, jeigu dar tiksliau, „mūsų dievas“.

Giliai viduje visi žinome, kad aklas tikėjimas savo trapiomis pasakomis gali išsilaikyti tik nuolat vengiant konkuruojančių pasakų. Toks vengimas pažeidžia mūsų gebėjimą jausti empatiją – privalome šaipytis iš kvailų įsitikinimų, esančių kitose kultūrose, o patys niekada nežengti to bauginančio žingsnio ir pabandyti pažvelgti į savo kultūrą kitų akimis.

Baimė ir neapykanta, taip dažnai darkančios santykius tarp skirtingų kultūrų atstovų, kyla ne dėl neišmanymo, bet dėl žinojimo. Krikščionys

jaučiasi nepatogiai šalia musulmonų (o musulmonai šalia krikščionių) ne dėl to, kad jie skirtingi, bet todėl, kad jie tokie patys. Dvi svetimaujančios moterys, žinančios viena kitos paslaptį, jeigu bus būtina, susės kartu papietauti ir jausis labai nepatogiai, bet ne dėl to, kad per mažai žino viena apie kitą, o dėl to, kad žino per daug.

Mitologija gali sėkmingai dominuoti daugybę kartų tik apsimetant, kad tai ne mitologija, o realybė.

Kad būtų aiškiau, panagrinėkime tokį minčių eksperimentą.

Įsivaizduokite, kad vanduo iš kriauklės turi sąmonę ir yra juslus. Dabar įsivaizduokite, kad tą vandenį aš supilu į daugybę skirtingos formos stiklinių indų. Kadangi vanduo gali jausti, jis neabejotinai didžiuosis savo individualumu. Kadangi jis negalėtų matyti stiklinio indo, kuris jį supa, į kurį jis supiltas ir kuris suteikia jam formą, tai nuoširdžiai tikėtų, kad jo fizinė forma yra puodelis, mėgintuvėlis ar martinio taurė.

Juslus vanduo, esantis mėgintuvėlyje, aplink save matytų visas kitas keistas stiklines formas ir jam būtų nepaprastai juokinga. „Nejau jie nežino, kaip kvailai atrodo iš išorės? Negi jie iš tiesų galvoja, jog *tai* yra jų tikroji forma? Beprotybė!“ Taip prunkšdamas galvotų mėgintuvėlyje esantis vanduo, prisispaudęs prie savo paties conceptualaus kalėjimo stiklo. O martinio taurėje esantis vanduo matytų visus kitus indus – įskaitant ir mėgintuvėlį – ir galvotų lygiai tą patį.

Būtent tokia iš tikrųjų yra visų pasaulio kultūrų struktūra. Kiekvienas mes esame supiltas į permatomą stiklinį indą, kuris, mūsų manymu, reprezentuoja tiesą, kuris suteikia mums formą ir identitetą, o mes visa tai neteisingai suprantame kaip „žmogaus prigimtį“. Ir tai gali veikti sąlyginai

gerai – bent jau kol nepradedame pastebėti visų *kitų* mus supančių stiklinių indų.

Kurį laiką stengiamės išsaugoti iliuziją, kad tik *kitas vanduo* akivaizdžiai yra supiltas į stiklinį indą – ne mes! Tačiau yra tokių, kurie gali ištrūkti iš stiklinio kultūros narvo – mes stovime išorėje ir, žvelgiant iš mūsų apžvalgos taško, stiklinių indų dydžio bei formos skirtumai yra faktiškai nereikšmingi.

Jūsų kalėjimo dydis ir forma nesvarbu. Svarbu tai, kad *esate kalėjime*.

Informacijos, kad esate kalėjime, nereikia išmokti. Ją reikia priimti. Ji nėra nežinoma. Giliai viduje jūs puikiai suprantate, kad tai, ką vadinate tiesa, iš tikrųjų tėra magiška įsivaizduojamų pasakų fizika.

Kaip aš tą žinau?

Kaip ir galvojant apie bet kokią kitą šioje knygoje pateiktą idėją, nebūtina mano žodžių iškart priimti kaip tiesos. Pabandę kelis labai paprastus eksperimentus, patys lengvai galite atrasti, kad šis faktas jums yra gerai žinomas.

Kaip jau minėjau, galite susėsti su tėvais ir paklausti jų, kas yra gėris. Galite susėsti su draugais ir pasakyti jiems, kad baiminatės, jog gyvenate fikcijoje, kuri siurbia iš jūsų džiaugsmą ir nepriklausomumą. Galite nueiti į mečetę ir paklausti, ar galite stebėti, kaip vyksta pamaldos. Galite patalpinti save kieno nors kito „stikliniame inde“ ir pažiūrėti, kaip jaučiatės.

Pabandykite. Trumpam užsimerkite ir įsivaizduokite, kad susėdate su tėvais pakalbėti ir paklausiate jų, kas yra gėris, arba kad prie gėrimo

stiklinės su draugais šnekučiuojatės apie socialinius mitus. Nervinatės? Pilve jaučiate neaiškų ir neramų plazdėjimą vien nuo *minties* apie tokį sąžiningumą ir smalsumą?

Kodėl? Kodėl bijote? Kodėl niekada neklausėte tokių klausimų? Kas jums sakė, kad to klausti negalima? Ar kada nors už tokius klausimus buvote baustas? Ar yra įstatymų, neleidžiančių to klausinėti?

Kas nutiks, jeigu užduosite šiuos klausimus?

Atsakymą jau *žinote*. Būtent todėl ir baisu.

Bijote ne dėl bailumo. Bijote dėl išminties.

Kadangi *bijoti turite labai svarių priežasčių*.

Mitologinė meilė

Visą gyvenimą mus supa žmonės, kurie teigia, kad mus myli. Mūsų tėvai nuolat tvirtina, jog juos motyvuoja, kad mums viskas būtų kaip tik įmanoma geriau. Mūsų mokytojai amžinai skelbiasi, kad jiems vienintelė motyvacija – padėti mums mokytis. Mūsų dvasininkai deklaruoja susirūpinimą mūsų amžinomis sielomis, o giminaičiai nepailstamai skelbia savo atsidavimą giminei.

Kai žmonės teigia mus myli, nėra kvaila tikėtis, kad jie mus *pažįsta*. Jeigu žmogus sako, kad myli Tailandą, bet paaiškėja, jog niekada nėra ten buvęs ir apie jį beveik nieko nežino, tai sunku patikėti, kad jis iš tikrųjų myli Tailandą. Jeigu sakau, kad myliu operą, tačiau operinės muzikos niekada nesiklausau – na, manau, esmę suprantate!

Jeigu aš sakau, kad jus myliu, bet beveik nieko nežinau apie tikrąsias jūsų mintis bei jausmus ir neišsivaizduoju, kokios yra tikrosios jūsų vertybės – o gal netgi ir kokios jūsų mėgstamiausios knygos, autoriai ar filmai – tai, galvojant logiškai, jums būtų labai sudėtinga manimi patikėti.

Būtent taip tikrai ir buvo mano šeimoje. Mano mama, brolis ir tėvas įmantriai tvirtindavo, kad mane myli. Tačiau, kai galiausiai su jais susėdau pašnekėti ir kiekvieno jų paprašiau paminėti keletą faktų apie mane (kelias mano preferencijas ir vertybes), sulaukiau trigubo tuščio žvilgsnio, tarsi jie spokсотų į kažką, esantį už tūkstančio kilometrų.

„Taigi, – pagalvojau, – jeigu apie mane beveik nieko nežinantys žmonės teigia, kad mane myli, tai arba jie meluoja, arba aš visiškai nesuprantu, kas yra meilė.“

Šioje knygoje plačiai nepasakosiu savo teorijų apie meilę, tik paminėsiu, jog, mano manymu, meilė yra nevalinga reakcija į dorybę, kaip kad gera savijauta yra nevalinga reakcija į sveiką gyvenimo būdą. (Žmonių meilė savo kūdikiams yra labiau *prisirišimas* nei brandi meilė, kadangi tai būdinga visai gyvūnų karalystei.)

Dorybė – sudėtinga tema, bet esu tikras, kad galime sutarti, jog dorybė privalo apimti dažniausiai tam priskiriamus dalykus, tokius kaip drąsa, integralumas, dosnumas, empatija, išmintis ir taip toliau.

Jeigu taip ir yra, tai neįmanoma mylėti žmonių, apie kuriuos beveik nieko nežinome. Jeigu meilė reikalauja dorybės, tai negalime mylėti visiškai nepažįstamų žmonių, nes apie jų dorybes nieko nežinome. Meilė priklauso ir nuo kito žmogaus dorybės, ir nuo mūsų žinojimo apie ją – meilė auga proporcingai tai dorybei ir mūsų žinojimui apie ją, jeigu patys esame dori.

Vaikystėje, kai tik išreikšdavau asmeninę mintį, troškimą, norą, preferenciją ar jausmą, paprastai susilaukdavau akių vartymo, nesupratimo, vengimo ar per daug dažnai pasitaikiusio atviro paniekimo. Ši įvairiausia „atstūmimo taktika“ buvo puikiausiai sujungiamą su meilės ir atsidavimo ekspresija. Kai pradėjau domėtis filosofija – pirmiausia per Ain Rend (Ayn Rand) veikalus – mano auganti meilė išminčiai tuojau pat buvo atmesta kaip kažkoks psichologinis sutrikimas.

Kadangi mano šeima apie mano vertybes nežinojo praktiškai nieko, o to, ką žinojo, nevertino, tai negali būti, kad mes *nisi* buvome dori. Jeigu *jie* buvo dori ir nemėgo mano vertybių, tai mano vertybės nėra doros. Jeigu *aš* buvau doras ir jiems nepatiko mano vertybės, tuomet jie nėra dori.

Taigi, pasiryžau sukurti savo šeimos „etinę žemėlapi“.

Tai buvo pats baisiausias dalykas, kokį man kada nors teko daryti. Jutau nepaprastai daug emocinio pasipriešinimo pačiam bandymui racionaliai ir moraliai įvertinti savo šeimą – tikrai jaučiausi lyg visu greičiu bėgčiau skardžio krašto link.

Kodėl buvo taip baisu?

Na, kadangi žinojau, jog jie meluoja. Žinojau, jog jie meluoja, kad mane myli. Taip pat žinojau, jog teigdamas, kad nesuprantu, ar jie mane myli, melavau ir aš – melavau *sau*, o tai yra pats blogiausias melas.

Meilė: žodis prieš veiksma

Pasakyti žodį „sėkmė“ yra daug lengviau nei iš tikrųjų tapti sėkmingam. Ištarti žodį „meilė“ yra daug lengviau nei dėl tinkamų priežasčių ką nors mylėti ir būti mylimam.

Jeigu neturime jokių standartų, pagal kuriuos būtų galima nustatyti, ar esame mylimi, tai neišvengiamas rezultatas – tingumas ir abejingumas. Jeigu aš dirbu namuose ir niekas niekada mano darbo netikrina, ir neprivalau parodyti jokių rezultatų, ir bet koku atveju gaunu atlyginimą, ir negaliu būti atleistas, tai po kiek laiko nebesinorės stengtis gerai dirbti? Po kelių dienų? Po kelių savaitių? Tikrai ne po kelių mėnesių.

Ieškant tiesos vienas svarbiausių klausimų visada yra toks: „Palyginus su kuo?“ Pavyzdžiui, jeigu sakau, kad jus myliu, neišreikšta žodžiais šiame teiginyje yra tai, jog jus vertinu labiau nei kitus. Kitaip tariant, palyginus su kitais, aš pirmumą teikiu jums. Mes pirmumą teikiame sąžiningumui, palyginus su melu; sotumui, palyginus su alkio; šilumai, palyginus su šalčiu; ir taip toliau.

Logiškai neteisinga žodį „meilė“ sulyginti su „šeima“. Žodis „šeima“ žymi tik biologinį bendrumą – „meilė“ sulyginti su „šeima“ prasminga tiek pat, kiek prasminga „meilė“ sulyginti su „žinduoliu“. Taigi, žodis „meilė“ turėtų reikšti preferenciją, palyginus su... kuo?

Neįmanoma turėti jokių meilės standartų, jeigu neturime jokių tiesos standartų. Kadangi būti sąžiningam yra geriau nei meluoti, drąsa geriau nei bailumas, tiesa geriau nei melas, tai negalime būti sąžiningi ir drąsūs, kol nepalaikome tiesos. Taigi, sakydami, kad kažką „mylime“, iš tikrųjų sakome, jog to žmogaus veiksmas atitinka racionalius dorybės standartus.

Taip pat, kaip kad sakydami, jog žmogus yra „sveikas“, iš tikrųjų pasakome, kad jo organai veikia pagal racionalius sveikatos standartus.

Taigi, meilė nėra subjektyvi preferencija ar biologinis bendrumas, tai – nevalinga reakcija į dorus kito žmogaus veiksmus.

Jeigu iš tikrųjų suprantame šį apibrėžimą, tai turėtume nesunkiai matyti, kad bendruomenė, kuri nežino, kas yra tiesa, negali žinoti, kas yra meilė.

Jeigu nėra tiesos, dorybė neįmanoma.

Jeigu dorybė neįmanoma, tai esame priversti *apsimetinėti* dorais, naudodamiesi patriotizmu, lojalumu giminei, kultūrine garbe, prietaringu paklusnumu ir panašiomis amoraliomis klastotėmis.

Jeigu dorybė neįmanoma, tai neįmanoma ir meilė, nes veiksmai negali būti palyginti su jokių objektyvaus gėrio standartu. Jei meilė neįmanoma, esame priversti griebtis sentimentalumo ar tuščio apsimetinėjimo ir išorinio meilės vaizdavimo.

Taigi, matyti, kad bet kokie principai, besikertantys su mūsų gebėjimu žinoti ir suprasti tiesą, mummyse sukuria tuštumą, pažeisdami ir sunaikindami mūsų gebėjimą mylėti ir būti mylimais. Klaidingi principai, iliuzijos, fantazijos ir mitologijos atskiria mus vienus nuo kitų, atskiria mus nuo dorybės, nuo meilės nuo tikro ryšio, kuris pasiekiamas *tik per realybę*.

Fantazijoje tėra vienuma ir apsimetimas. Mitologija iš esmės yra vienatvė ir tuštuma.

Vaizduotė ir fantazija

Šioje knygos vietoje, manau, verta pažymėti skirtumą tarp vaizduotės ir fantazijos, nes dauguma žmonių, išgirdę mano mitologijos kritiką, galvoja, kad jie neturėtų mėgautis „Žvaigždžių karais“¹⁸.

Vaizduotė yra gebėjimas kurti, ryškiai besisiejantis su realybe. Fantazija, priešingai, tėra paprasčiausia neapčiuopiamo norų išpildymo atmaina. Tolkienas (J. R. R. Tolkien) užtruko dešimtmečius besimokydamas ir berašydamas, kol sukūrė „Žiedų valdovą“¹⁹ – kiekviena novelės dalis buvo racionaliai neprieštaraujanti jos visumai. Tai vaizduotės pavyzdys. Jeigu aš dykinėju svajodamas, kad vieną dieną praturtėsiu parašęs geresnę novelę nei „Žiedų valdovas“, bet niekada iš tikrųjų nebandau rašyti, tai – fantazijos pavyzdys. Reliatyvumo teorija buvo vaizduotės vaisius, o ne fantazavimas, apie Nobelio premiją.

Svajonės, kurios niekada nepaverčiamos veiksmais, yra didžiausias atidėliojimas²⁰. Išivaizdavimas, kad gali turėti nuostabią ateitį, dėl kurios niekada nereikia imtis jokių veiksmų, kliudo pasiekti tą nuostabią ateitį.

Lygiai taip pat išivaizdavimas, kad žinai tiesą, kai iš tikrųjų taip nėra, trukdo apskritai kada nors sužinoti tiesą. Nieko nėra pavojingiau kaip žinojimo iliuzija. Jeigu žmogus eina neteisingu keliu, bet neabejoja, kad kelias teisingas, tai jis niekada neapsisuks ir nepradės ieškoti teisingo kelio.

¹⁸ Fantastinis filmas, angl. – „*Star Wars*“. (Vert. past.)

¹⁹ Fantastinė knyga ir filmas, angl. – „*The Lord of the Rings*“ (Vert. past.)

²⁰ Angl. sąvoka – *procrastination*. (Vert. past.)

Kaip Sokratas pastebėjo prieš daugiau nei 2 000 metų, abejonė yra smalsumo pribuvėja, o iš smalsumo gimsta išmintis.

Fantazija yra priešinga abeionei. Mitologija suteikia greitus atsakymus, kai žmonės dar net nežino, kokie yra klausimai. Viduramžiais paklausus, iš kur atsirado pasaulis, atsakymas būdavo toks: „Dievas sukūrė.“ Tai efektyviai kliudydavo užduoti daug svarbesnę ir labai reikalingą klausimą: „Kas *yra* pasaulis?“

Kadangi religingi žmonės tikėjo žiną, kaip atsirado pasaulis, nebuvo prasmės klausti, kas *yra* pasaulis. Kadangi nebuvo prasmės klausti, kas yra pasaulis, tai tie žmonės niekada ir nesužinojo, kaip jis atsirado.

Fantazija yra tuštumos ratas, nuolat ėdantis savo paties uodegą.

Meilės apibūdinimas

Jeigu žmonės fantazuoja, kad žino, kas yra tiesa, jie neišvengiamai nustoja tiesos ieškoti. Jeigu aš važiuoju namo, tai atvykęs namo – sustoju. Jeigu žmonės fantazuoja, kad jie žino, kas yra gėris, jie neišvengiamai nustos bandyti *suprasti* gėrį.

Ir svarbiausia, jeigu žmonės fantazuoja, kad jie jau *yra* geri, jie nustoja bandyti *tapti* gerais. Jeigu moteris nori vaikų ir tiki, jog *yra* nėščia, ji nustos bandyti *pastoti*.

Klausimas (į kurį atsakymą mes visi jau žinome) lieka tas pats: *kodėl žmonės, teigiantys, kad mus myli, niekada mums nepaaiškina, kas yra meilė?*

Jeigu aš esu kvalifikuotas matematikas ir mano vaikas manęs paklausia apie daugybės lentelę, būtų grubu ir nemandagu atmesti jo klausimus.

Kodėl man priėjus prie mamos, kuri 30 metų teigė mane mylinti, ir paklausus, kas yra meilė, ji atsisako atsakyti į mano klausimą? Kodėl mano brolis varto akis ir pakeičia temą, kai jo paklausiu, dėl ko jis mane myli? Kodėl mano tėvas teigia, kad mane myli, nuolat išpeikdamas tai, kas man brangu?

Kodėl visi aplink nuolat vartoja žodžius, kuriuos atsisako apibrėžti? Ar jie pilni žinių, kurių nemoka išreikšti? Tai ne priežastis atsisakyti kalbėti šia tema. Instinktyviai rašantis romanistas, logiškai galvojant, neturėtų reaguoti priešiška, paklaustas, kas yra jo įkvėpimo šaltinis. Galbūt jo atsakymas nebūtų tobulas, bet tikrai nėra priežasties nuolat vengti šios temos.

Nebent...

Žinoma, nebent jeigu jis – plagiatorius.

Ką mes žinome

Mes visa tai žinome, bet šių žinių nekenčiame ir bijome.

Žinome, kad žmonės, teigiantys, kad mus myli, apie mus ir apie meilę praktiškai nežino nieko.

Žinome, kad žmonės, teigiantys, kad mus myli, tą teigia, nes nori, jog jaustumė prievolę.

Žinome, kad žmonės, teigiantys, kad mus myli, tą teigia, nes nori mus valdyti.

Tą žino ir jie patys.

Visiškai akivaizdu, kad jie tą žino, nes jie žino, *kokių tiksliai temų vengti*. Pinigų padirbinėtojas neprieštaraus, jeigu jo paklausite, kokia Madagaskaro sostinė. Pinigų padirbinėtojas *prieštaraus*, jeigu jo paklausite, ar galite patikrinti jo pinigų autentiškumą. Kodėl jis bet kokia kaina bandys išvengti būtent šios *vienos temos*?

Todėl, kad jis žino, jog jo valiuta padirbta.

Jis taip pat žino, kad jeigu *jūs* tą sužinosite, jis nebegalės jūsų apgaulinėti.

Prievolė

Jeigu esu parduotuvės savininkas ir iš apgaviko to nežinodamas paimu padirbtus pinigus, privalau jam atiduoti jo „nusipirktą“ prekę.

Taip pat ir jeigu tikiu, kad esu mylimas (netgi jei iš tikrųjų esu nemylimas), daugiau ar mažiau jaučiu norą į tą meilę atsakyti. Jeigu mano mama sako, kad mane myli, ir *ji* yra dora, tai taip yra todėl, kad *aš* esu doras. Kadangi *ji* yra dora, tai *aš* teisėtai „skolingas“ jai meilę, kaip kad esu skolingas pasitikėjimą žmogui, kuris visada elgiasi patikimai.

Taigi, kai žmonės bando įtikinti, kad jus myli, *jie bando priversti jus pajusti išipareigojimą*. Jeigu *aš* bandau jus įtikinti, kad esu patikimas žmogus, tai taip darau, nes noriu, jog su manimi elgtumėtės kaip su patikimu žmogumi. Jeigu iš tiesų *esu* patikimas žmogus, vadinasi daugiau ar mažiau suprantu, kas yra pasitikėjimas, todėl turėčiau žinoti, kad to neįmanoma reikalauti, o reikia nusipelnyti. Kadangi *reikalauti* pasitikėjimo yra lengviau nei *nusipelnyti*, tai, matyt, suprantu tikrąją pasitikėjimo vertę, kitaip nesistengčiau jo užsitarnauti nuosekliu elgesiu, o tiesiog pareikalaučiau neįdėdamas jokių pastangų!

Jeigu pasitikėjimo reikalaujate, tai reikalaujate to, ko neužsitarnavote, o toks elgesys rodo, kad netikite galį pasitikėjimą užsitarnauti. Taigi, visi reikalaujantys pasitikėjimo, savaime yra nepatikimi.

Kodėl žmonės reikalauja pasitikėjimo?

Kad galėtų kitus apvogti.

Jeigu aš noriu iš jūsų pasiskolinti pinigų ir reikalauju, kad manimi pasitikėtumėte, taip darau, nes esu nepatikimas ir tikriausiai skolos negrąžinsiu.

Kitaip tariant, noriu pavogti jūsų pinigus ir jus valdyti.

Lygiai taip pat yra ir su meile.

Meilė ir dorybė

Jeigu esu doras, kiti dori žmonės, jei manęs nemylės, tai bent jau gerbs. Sugedę ir blogi žmonės galbūt ir jaus man kažkokią pagarbą, bet tikrai ne meilę.

Taigi, būti doram ir nereikalauti meilės iš kitų – geriausias būdas rasti kitų dorų žmonių. Jeigu būsite doras ir nereiklus, tai kitus dorus žmonės trauksite savaime. Dorybė, neužkraunama kitiems, yra kaip magnetas, traukiantis gėrį ir atstumiantis moralinę korupciją.

Praktinis tikros dorybės rezultatas yra pati geriausia apsauga.

Jeigu mano biržos makleris visada užtikrina 30 procentų gražą nuo mano investicijų, ar yra priežasčių, kodėl turėčiau nepatikėti jam visų savo

atliekamų pinigų? Žinoma, kad ne! Kadangi žinau, jog visada atgausiu daugiau nei duodu.

Lygiai taip pat yra ir su meile.

Jeigu esu doras, tai mane neišvengiamai trauks kiti dori žmonės – kuo jie doresni, tuo labiau juos mylėsiu. Patikėsiu jiems savo energiją, laiką ir resursus, nes žinosiu, kad jie manęs neišnaudos ir už mano dosnumą atsilygins tuo pačiu.

Jeigu mes draugaujame jau daugelį metų ir per tą laiką ne kartą vienas kitam esame paskolinę pinigų, ir visada skolą gražindavome, tai kai kitą kartą manęs paprašysite paskolinti pinigų, būtų iš mano pusės neteisinga pasakyti, kad neskolinsiu, nes manau, jog negražinsite. Jūsų nuolatinis finansinis sąžiningumas mane priverstė jausti jums išipareigojimą. Tai nereiškia, kad privalau jums bet kada skolinti pinigų, tačiau negaliu pagrįstai teigti, jog nepaskolinsiu pinigų, nes tikiu, kad jų šįkart negražinsite.

Vadovaujantis tuo pačiu principu, jeigu esu vedęs jau 20 metų ir visada buvau ištikimas, tai jei į namus paskambintų nepažįstama moteris ir iškart padėtų ragelį, mano žmona negalėtų pagrįstai tuoju pat manęs apkaltinti neištikimybe.

Norint priversti žmones pajusti netikrą ir nepagrįstą išipareigojimą, svarbiausia taktika – reikalauti iš jų teigiamos nuomonės apie save, nesistengiant jos nusipelnyti. Efektyviausias būdas tą pasiekti, tai *pasiūlyti* teigiamą nuomonę, kuri yra neužsitarnauta – *teigti*, kad tuos žmones myli.

Jeigu per pastaruosius 20 metų pasiskolintus pinigus būčiau gražinęs tik porą kartų, tai būtų visiškai suprantama, jei kitą kartą atsisakytumėte man paskolinti pinigų. Aš galėčiau supykti, pasakyti, kad elgiatės neteisingai, ir reikalauti, kad su manimi elgtumėtės lyg *būčiau* patikimas, tačiau jūs elgtumėtės nedorai, jeigu paklustumėte mano norams. Tikrai, būtų nesąžininga ir neteisinga ignoruoti faktą, kad esu nepatikimas, nes tokiu atveju elgtumėtės lyg tarp skolas gražinančio žmogaus ir jų negražinančiojo nebūtų jokio skirtumo.

Su kitais elgdamiesi dorai sukuriame geranoriškumo rezervuarą, kuris nuolat auga, kaip banko indėlis. Žmogus gali elgtis netobulai ir vis tiek būti mylimas, kaip ir būti sveikas, jeigu retkarčiais valgo saldumynų, tačiau kiekvienoje disciplinoje privalo būti nuoseklumas. Tikriausiai profesionaliose futbolo rungtynėse galėčiau atlaikyti vieną baudinį iš maždaug tūkstančio, bet dėl to kažin ar mane būtų galima pavadinti profesionaliu vartininku!

Jeigu elgiuosi patikimai, man nereikia *prašyti*, kad manimi pasitikėtumėte – tiesą sakant, jei taip daryčiau, manimi pasitikėti būtų neprotinga. Arba jūs manimi pasitikėsite savanoriškai – tai reiškia, kad gerbiate dorą bei nuoseklų elgesį ir teisingai reaguojate į taip besielgiančius, arba manimi savanoriškai *nepasitikėsite* – tai reiškia, kad į patikimą elgesį *nereaguojate* teisingai, todėl ir pats esate nepatikimas.

Kita vertus, jeigu priėjęs prie jūsų pareikalauju, kad manimi pasitikėtumėte, tai pradėdu sudėtingus klastojimo ir plėšikavimo skaičiavimus.

Pirmiausia bandau nustatyti, ar ką nors žinote apie pasitikėjimą. Antra, bandau apskaičiuoti, kiek turite savigarbos ir pasitikėjimo savimi. Trečia, bandau suprasti, ar ką nors suprantate apie integralumą.

Užpuolikas visada bando rasti jūsų silpniausią vietą. Jeigu aš iš jūsų reikalauju pasitikėjimo ir jūs sutinkate manimi pasitikėti (be jokių mano patikimumą patvirtinančių įrodymų) tai man aišku, jog apie pasitikėjimą jūs nieko neišmanote. Jeigu jums nereikia, kad jūsų pasitikėjimą užsitarnaučiau, man aišku ir tai, kad jums trūksta savigarbos ir pasitikėjimo savimi. Jeigu, norite su manimi elgtis lyg būčiau patikimas, kai iš tiesų nesu patikimas, tai man aišku, kad apie integralumą jūs nieko nežinote.

Tai pasako apie jūsų praeitį viską, ką man reikia žinoti. Iš to man aišku, kad kai buvote vaikas, su jumis niekada nebuvo elgiamasi pagarbiai, kad jūsų neišmokė žmones vertinti pagal objektyvius standartus ir kad kiekvieną kartą, kai bandydavote už save pakovoti, jūsų šeima jus užsipuldavo.

Kitaip tariant, man būtų aišku, kad esate lengvas grobis.

Negaliu jūsų priversti man jausti išipareigojimą, nebent pripažintumėte, kad anksčiau su jumis elgiausi teisingai. Kaip ir visais kitais atvejais, lengviau silpną žmogų įtikinti, kad elgėtės su juo teisingai, negu iš tikrųjų su juo elgtis dorai. Jeigu man pavyksta jus įtikinti, kad praeityje su jumis elgiausi teisingai, tai šiandien man esate „skolingas“ pasitikėjimą ir pagarbą.

„Meilė“ kaip parazitavimas

Isivaizduokite, kad esu jūsų brolis, o jūs vieną dieną atsigauunate iš komos ir matote mane, sėdintį ant jūsų lovos krašto. Šiek tiek pasikalbėjus pasakau jums, kad esate man skolingas 1 000 dolerių, kuriuos paskolinau jums tą dieną, kai pakliuvote į avariją. Pasakau, kad kadangi esu geras brolis, o jūs galite ligoninėje, tai galite man tų pinigų negražinti – tik noriu, jog tą atsimintumėte, kad kai kitą kartą man prireiks 1 000 dolerių, galėčiau juos iš jūsų pasiskolinti.

Jūs galite apžiūrėti avarijos dieną vilkėtų džinsų kišenes ir apieškoti savo butą, ar ten nesimėto 1 000 dolerių, bet kad jums pinigų nepaskolinau, įrodyti negalite. Jums arba tektų mane pavadinti melagiu (tam neturite konkrečių įrodymų) arba jaustumėtės daug labiau išsipareigojęs man ateityje paskolinti pinigų.

Jeigu pavadinsite mane melagiu, aš supyksiū. Jeigu prisūsimsite išsipareigojimą, taip ir neradęs to 1 000 dolerių, jausite apmaudą. Bet kuriuo atveju mūsų santykiai pablogės. Papasakojęs jums apie 1 000 dolerių, aš į santykius savanoriškai įnešiau painumo ir įtarimo, o tai tikrai nėra nei meilu, nei teisinga, nei geranoriška.

Būtent toks balansavimas ties pavojinga riba ir apgaulė tarpusavio santykiuose vyrauja visą laiką – ypač šeiminiuose.

Kai mūsų tėvai sako, kad mus myli, iš tikrųjų jie reikalauja, kad jais rūpintumėmės. Iš esmės jie teigia, kad paskolino mums 1 000 dolerių (net jeigu mes to neatsimename) ir todėl esame jiems skolingi jeigu ne 1 000 dolerių dabar, tai savo pasitikėjimą ateityje!

Kitais atveju, mūsų tėvai išreikalauja daug energijos, kad mus įtikintų, jog mus „myli“, *norėdami, kad jaustumė jiems nesamą išpareigojimą*. Taip darydami tėvai labai rizikuoja, o mus priverčia gyvenime priimti dar blogesnę sprendimą.

Balansavimas ties pavojinga riba

Kai žmogus sako, kad jus myli, tai arba šis teiginys yra nuoširdus ir paremtas bendra dorybe, arba išnaudotojiškas ir nepagrįstas reikalavimas tam žmogui skirti savo pinigų, resursų ar jam pritarti.

Tarpinių variantų kaip ir nėra.

Arba meilė tikra ir yra tikras džiaugsmas, arba netikra ir yra bailiausia bei moraliai labiausiai korumpuota vagystės forma, kokią tik galima įsivaizduoti.

Jeigu meilė tikra, tai ji neprimeta nepagrįstų prievolių. Jeigu meilė tikra, tai ji duodama be jokių reikalavimų. Jeigu geras žmogus jums parodo savo meilę, o jūs neatsimokate tuo pačiu, tai jis tiesiog supranta klydęs ir su jumis nebegaišta laiko. Jeigu moteris sakosi jus mylinti ir pyksta, jei jūs dvejojate ar atsakote jai nepakankamai, tai ji jūsų nemyli, bet naudoja žodį „meilė“ kaip kabliuką, kad jus pagautų ir priverstų elgtis taip, kaip ji nori (tokiu būdu akivaizdžiai jums kenkdama).

Kaip žinoti, ar jums rodoma meilė yra tikra, ar ne?

Labai, labai paprastai.

Kai meilė nuoširdi, jūs ją *jaučiate*.

Tačiau kas nutinka, kai tėvai *reikalauja* mūsų meilės?

Na, turime arba paklusti šiam reikalavimui ir apsimesti, kad atsakome tuo pačiu, arba juos konfrontuoti dėl jų manipuliacijos, taip sukeldami santykiams didžiulę grėsmę.

Ar mus mylintis žmogus padarytų taip, kad atsidurtume tokioje situacijoje?

Visuomenė ir religija

Geros nuomonės apie tam tikrą asmenį ar reiškinį primetimas kitam, siekiant kitą žmogų priversti jausti nepagrįstą įsipareigojimą, reiškiasi ir socialiniame, ir asmeniniame lygmenyse. Kareiviai miršta tariamai „mus saugodami“, o mes dėl to jaučiame norą palaikyti kariuomenę. Pats faktas, jog gimėte valstybėje, sukuria visą gyvenimą besitęsiančią prievolę mokėti mokesčius (nes jums grasinama ginklu) tam, kad gautumėte paslaugas, kurių niekada neprašėte. Džono Kenedžio²¹ žymioji frazė „Neklauskite, ką jūsų šalis gali padaryti dėl jūsų, klauskite, ką jūs galite padaryti dėl savo šalies“ iš tikrųjų reiškia: „Šioje interakcijoje vienas iš mūsų bus apgautas, ir tas asmuo būsiu tikrai ne aš!“

Žinoma, tas pats vyksta ir religinėje srityje. Jėzus mirė už jūsų nuodėmes, Dievas jus myli, būsite nubaustas, jeigu nepaklusite, netikintieji keliauja į Pragarą ir taip toliau, ir taip toliau, ir taip toliau...

Visi šie emociniai triukai skirti tam, kad priverstų jus jausti įsipareigojimą – sąmoningoje visuomenėje to nebūtų.

²¹ John F. Kennedy – 35-asis JAV prezidentas. (Vert. past.)

„Pasiaukojimas“ iš tikrųjų yra užmaskuotas reikalavimas.

Nesąmoningai?

Visa ši kritika remiasi prielaida, kad žmonės iš tikrųjų *supranta*, kas yra meilė, ir ją padirbinėja tik dėl asmeninės naudos – taip pat, kaip pinigų padirbinėtojo kritika remiasi prielaida, jog jis iš tikrųjų supranta, kas yra pinigai, ir juos padirbinėja dėl asmeninės naudos.

Žinoma, sunku įsivaizduoti, kad mūsų aplinkiniai nuolat siekia primesti mums nepagrįstus įsipareigojimus, apeliuodami į fantastiškus socialinius mitus.

Kai pagalvojate apie savo mielą, žilą, pasenusią motiną, kuri dėl jūsų paaukojo viską, ką reikėtų pasmerkti ją už nesugebėjimą tobulai apibrėžti meilės prigimtį ir požymių? Klausimas, gluminantis net ir didžiausius filosofus.

Aišku, būtų labai neteisinga paprasto žmogaus reikalauti tiksliai apibrėžti meilę, taip pat absurdiška (ir pavojinga) būtų gatvėje pribėgti prie paprasto žmogaus ir jo paprašyti išoperuoti jums apendicitą.

Žinoma, kad neteisinga vertinti žmones pagal standartus, kurių jie toli gražu neatitinka. Tačiau nėra taip jau neteisinga vertinti žmones pagal standartus, *kurios nustatė jie patys*. Aš vienas negaliu nuspręsti, už kiek parduosite man savo automobilį, bet jeigu patys ant lango užklįjavote kainą, tai nėra kvaila tikėtis, kad ši kaina jums priimtina.

Taigi, žmonės, vartodami žodį „meilė“, „ant automobilio lango užklįjuoja kainą“. Meilė, žinoma, žymi labai didelį palankumą kažkam ir arba yra

grindžiama mylimo žmogaus vertybėmis ar savybėmis, arba ne. Jeigu meilė priklauso ne nuo mylimo žmogaus savybių, vadinasi ji priklauso nuo tą žmogų mylinčiojo valios.

Jeigu meilė priklauso nuo „atliekančiojo mylėjimo veiksmą“ valios, tai turėtų būti dora mylėti altruistiškai. Jeigu mylėti altruistiškai nėra dora, tai tokiuose santykiuose nėra nieko naudingo ar pozityvaus, kadangi nei mylimasis, nei mylintysis neturi jokių teigiamų savybių. Tas pats būtų „meilė“ pavadinti įkyrų persekiojimą.

Jeigu Žmogui A mylėti Žmogų B yra „gerai“ nepaisant to, kad pastarasis neturi jokių savybių, už kurias jį būtų galima mylėti, tai toks „geras veiksmas“ yra arba universalus principas, arba tiesiog asmeninė preferencija. Jeigu sakau, jog ledai yra „gerai“, tai neturiu omenyje, kad ledai elgiasi dorai, drąsiai ir integraliai. Jeigu sakau, kad tam tikras veiksmas yra „geras“, tai jis turėtų būti geras daugiau nei vienam žmogui, kad jį būtų galima laikyti kuo nors daugiau nei asmenine preferencija. Vis dėlto jeigu yra „gerai“ mylėti žmogų, kurio nėra už ką mylėti, tai tuojau pat atsiranda paradoksas.

Jeigu aš neturiu jokių savybių, už kurias mane būtų galima mylėti, tai aš nepasižymiu „gerumu“, nes gerumas yra mylima savybė. Jeigu yra „gerai“ mylėti žmogų, kurio nėra už ką mylėti, tai aš iš esmės nesugebu mylėti, nes man trūksta gerumo. Tokiu būtu atsiranda dvi priešingos taisyklės, o tai negali būti teisinga. Žmogus A elgiasi „gerai“ mylėdamas Žmogų B, kuris nesugeba būti geras. Žmogus B gali leisti Žmogui A „būti geram“ tik priimdamas jo meilę, bet neatsidėkodamas tuo pačiu – taigi, kas gerai Žmogui A, negerai Žmogui B.

Nors visa tai tyrinėti silogistiškai galbūt ir sudėtinga, suaugę abipusiškai priklausomų²² tėvų vaikai su savo mama ar tėvu apie tai ginčijasi nuolat. Jeigu aš matau, kad mano mama nuolatos viską aukoja dėl mano tėvo, tai aš be perstojo jos klausinėsiu, kad jei aukotis dėl savo sužadėtinio yra gerai, kodėl mano tėvas visko neaukoja dėl jos? Kodėl toks pasiaukojimas yra gerai tikrai *ja*? Kodėl mano tėvas gali nuo to išsisukti?

Klaidinga manyti, kad yra „gerai“ mylėti žmogų, kuris neturi jokių savybių, už kurias jį būtų galima mylėti. Vadinasi, meilė yra mokestis už dorybę.

Turiu prisipažinti, kad visa tai supratau būdamas trylikos, kuomet buvau labai tuščias jaunuolis. Mokykloje pasklido gandas, kad aš noriu į šokius pakviesti vieną merginą. Deja, merginą buvau pasirinkęs tik dėl jos fizinio patrauklumo. Mano bendraklasiai įspraudė mane į kampą ir pareikalavo, kad atskleisčiau, kas ta mergina. Kai pasakiau jos vardą, visi apstulbę nutilo. Ta mergina, kad ir neabejotinai patraukli, buvo laikoma šiurkščia ir neišsilavinusia.

– Kodėl nori ją kviešti į šokius? – paklausė vienas draugas.

– Na, dėl jos... asmenybės, – išlemenau, ir niekas tuo nepatikėjo.

Kodėl, net ir būdamas toks jaunas, norėjau savo aistrą paremti išgalvota *dorybe*? Nejau būtų buvę blogai tiesiog atsakyti, kad „ji visai graži“, ir tuo pasitenkinti?

Mano bendraklasių veido išraiška buvo labai įdomi. Ji atspindėjo labiau ne tai, kad jiems buvo aišku, jog meluoju – tiek buvo akivaizdu. Mano

²² Angl. sąvoka – *co-dependant*. (Vert. past.)

manymu, ji labiau atspindėjo tai, kad jie suprato, *kodėl* meluoju, ir dėl to man jautė šokią tokią simpatiją.

Jie žinojo, kad meluoju, nes daug lengviau yra sugalvoti „geras“ priežastis norint negerų dalykų negu iš tikrųjų norėti gerų dalykų.

Šią pamoką puikiai išmokome iš savo mokytojų, bet apie tai vėliau.

Kai buvau maždaug vienuolikos, pavogiau iš brolio pinigų, kad nusipirkčiau knygą. Jis mane įtarė ir ilgai bei išsamiai mane kvotė, iš kur gavau pinigų knygai. Jis niekaip negalėjo įrodyti, kad pavogiau jo pinigus, o aš gan profesionaliai išsisukinėjau.

Iš šios labai ilgos popietės puikiai atsimenu tris dalykus:

1. Man iš esmės nerūpėjo, jog vogiau, nerimavau tik dėl to, kad nebūčiau pagautas.
2. Jeigu kas nors būtų manęs paklauses, ar vogti yra blogai, būčiau atsakęs teigiamai – ir tuo nuoširdžiai tikėčiau.
3. Man nerūpėjo šis akivaizdus prieštaravimas.

Kitaip tariant, žinojau, kad vogti – blogai, bet tos žinios buvo abstrakčios, kaip žinojimas, kiek mėnulių turi Jupiteris arba koks „Led Zeppelin“ būgnininko vardas. Aš tikėjau, kad vogti yra blogai, bet iš tikrųjų man tai reiškė, jog žinojau, kad būsiu nubaustas, jeigu *nesakysiu*, kad vogti yra blogai. Taigi, aš lyg pagonis tą garsiai kartojuau kaip magišką užkeikimą, kuris apsaugo nuo bausmės.

Tai buvo panašu į daugybės lentelės kartojimą, dar nesuprantant, kas iš tikrųjų yra aritmetika. Tas sakinyš nebuvo toks: „Taip, žinau, kad vogti yra blogai, bet aš norėjau knygos!“ Jis buvo dar mažiau susijęs: „Vogti yra

blogai, ir aš norėjau knygos.“ Tiesiog du faktai, principas ir troškimas, tarpusavyje net nesusiję...

Taigi, ar aš supratau, kad vogti – blogai? Žinoma, manau, kad supratau, bet „blogai“ man reiškė „į mane bus žiūrima nepalankiai“. Iki tol man buvo tekę gyventi keletoje šalių ir bendruomenių, tad žinojau, kad „blogai“ yra neobjektyvu, nes „į mane bus žiūrima nepalankiai“ visur nepaprastai skyrėsi. Aišku, paimdamas brolio pinigus, aš pats „į save žiūrėjau palankiai“, nes tą dariau *aš*. Taigi, mačiau savo paties „palankumą“ ir kitų „nepalankumą“ ir galvojau: *na, jeigu kiti gali nepalankiai žiūrėti į dalykus, kuriems aš teikiu pirmenybę, tai, be abejo, aš turiu teisę palankiai vertinti dalykus, kuriems jie neteikia pirmenybės.*

Logiška, sakysite. Amoralu, bet logiška. Turiu su tuo sutikti.

Bet svarbiausia tai, kad aš žinojau taisykles, bet, pritaikydamas jas sau, jas sulaužiau, todėl tiesiog sugalvojau naujas taisykles. Toks elgesys, manau, yra daug dažnesnis nei dauguma pripažįsta.

Taigi, priėjome prie esminio klausimo: *kiek atsakingi esame savo pačių veidmainystės akivaizdoje?*

Atviras narvas...

Noriu, kad įsivaizduotumėte žmogų, stovintį didžiulės pievos viduryje. Jūs kurį laiką stebite šį žmogų ir greitai pamatote, jog jis vaikšto pirmyn atgal mažame kvadratiname plote, maždaug 10 pėdų²³ į kiekvieną pusę. Tik tiek. Tik 10 pėdų.

²³ Ilgio matavimo vienetas, lygus 30,48 cm. (Vert. past.)

Po kelių valandų stebėjimo jūs prie jo prieinate. Kai ištiesiate jam ranką pasisveikinti, jūsų pirštus nudegina stipri elektros srovės, sklindanti iš nematomos užtvaros.

Išsigandęs skausmingai sušunkate. Žmogus į jus pasižiūri.

– Kas nutiko? – paklausia.

– Atsitrenkiau į nematomą sieną, kuri mane smarkiai nukratė elektra! – surinkate jūs.

Jis gūžteli pečiais: „Niekio nepastebėjau.“

Jūs sumikčiojate: „Tikrai? Niekada negirdėjai, nematei ir nejutai šios nematomos užtvaros?“

Jis lėtai pakreipia galvą: „Kokios nematomos užtvaros?“

– Tos, kuri tave supa – tos, kuri tave laiko uždarytą šiame 10 kvadratinių pėdų dydžio kvadrato!

– Kokiame 10 kvadratinių pėdų dydžio kvadrato? – griežtai paklausia jis.

– Čia nėra jokio 10 kvadratinių pėdų dydžio kvadrato! Aš galiu eiti kur tik panorėjęs!

– Ne, negali!

– Kas, po velnių, tu toks, kad man nurodinėtum, kur aš galiu eiti, o kur ne? Aš pats tą sprendžiu už save!

– Aš tau nenurodinėju, kur gali eiti, o kur ne – tiesiog pasakau, kaip tu iš tikrųjų elgiesi!

– Apie ką tu čia kalbi?

– Na, aš tave stebėjau kelias valandas, tu stovi šioje nuostabioje didelėje pievoje, bet viskas, ką darai, tai tik vaikštai pirmyn atgal ne toliau kaip per 10 pėdų.

– Aš galiu eiti ten, kur tik užsimanau! – atsako žmogus piktai.

– Tu taip sakai, bet viskas, ką darai, tai vaikštinėjai tame 10 kvadratinių pėdų dydžio kvadratėlyje! Jeigu gali eiti kur panorėjęs, tai kodėl nežengi vieno papildomo žingsnio?

– Nesuprantu, apie ką tu kalbi, – suniurna jis. – O dabar dink po velnių iš mano nuosavybės!

– Palauk, aš galiu tau visa tai įrodyti! – jūs pasilenkiate ir išraunate saują žolės. Metate žolę į tą žmogų. Likus kelioms pėdoms iki jo veido, žolės stiebeliai užsidega ir išnyksta. Tą pakartojate keletą kartų, parodydami, kad aplink jį iš tiesų yra nematomas 10 kvadratinių pėdų dydžio energijos laukas.

– Ar matai? – nekantriai paklausiate. – Ar matai, kad esi nematomame narve?

– Dink po velnių iš mano nuosavybės, beproti! – surinka jis, drebėdamas iš įniršio.

– Bet tau reikia žinoti, kad esi nematomam narve, – sušunkate jūs. – Tau reikia tai žinoti, nes niekada nebandoi išeiti už tų ribų. Neabejotinai tu kažkada bandei ištrūkti iš šio narvo ir tave nutrenkė elektra, dėl to tu visada ir vaikštai toje pačioje vietoje! Nejaugi to *nematai*?

Jis išsitraukia ginklą ir išrėkia, kad vadovaujasi taisykle, jog įsibrovėlius reikia nušauti, taigi jūs pajuntate pavojų ir pabėgate.

Šis didžiulis paradoksas atsiranda bandant išmokyti žmones to, ką jie jau žino. Visi teigia, kad yra visiškai laisvi, tačiau vaikštinėja pirmyn atgal, įstrigę mažame kvadratėlyje. Visi yra įstrigę nematomuose kultūros ir mitologijos narvuose ir tą faktą visaip neigia. Šių narvų įrodymai puikiausiai matomi, nes žmonės prieš pat atsitrenkdami į narvą visada apsisuka. Tačiau tada jie neigia, kad šie narvai egzistuoja.

Visi elgiasi tarsi būtų laisvi, bet iš tikrųjų yra įstrigę mažyčiuose leistinų temų narveliuose. Visi jums sako, kad jus myli, bet iš visų jėgų stengiasi išvengti kalbų apie tai, kas yra meilė arba už ką jie jus myli.

Visi jums sako, kad būtumėte geras, bet patys neišsivaizduoja, kas yra gėris, ir negailestingai jus užsipuola, jeigu nusprendžiate jiems užduoti šį klausimą.

Visi kalba apie tiesą, bet tiesa ta, jog *niekas nenori kalbėti apie tiesą* – kas ji yra, kaip ją apibrėžti, kaip ją patikrinti ir kokia jos vertė.

Atsakomybė

Jeigu tas žmogus iš pievos nuo kūdikystės buvo uždarytas į savo narvą, jis apie savo kalėjimo ribas (skausmingai) sužinojo būdamas labai mažas. Labai tikėtina, jog jis nusprendė tiesiog vengti savo nematomų kalėjimo grotų, kad toliau galėtų tikėti laisvės iliuzija ir užgniaužti skausmą bei mintis apie įkalinimą. Jeigu iš kalėjimo pabėgti negalite, tai galite pradėti galvoti, kad esate laisvi.

Žmogus nėra atsakingas už tai, kad nuo kūdikystės buvo uždarytas į narvą, kad išmoko užgniaužti pavojingus jausmus ir mintis, kad nebando išstrūkti iš narvo, o apsisuka prieš pat paliesdamas grotas.

Tačiau jis *yra* atsakingas už du dalykus.

Pirmiausia jis atsakingas už tai, kad ignoruoja aiškius ir realius įrodymus, prieštaraujančius jo įsitikinimams. Įrodymai yra dveji: tai, kad palietusi narvą žolė sudega, ir tai, kad jis visada vaikšto toje pačioje vietoje, nors ir *sako*, jog yra laisvas.

Antra, jis atsakingas už tai, kad nutraukia pokalbį, kai jam pasidaro nemalonu.

Išminties esmė – išmokti vertinti „pokalbio tęsimą“, net ir tada, kai tau nemalonu.

Ypač tada, kai tau nemalonu.

Netiesa ir pokalbis

Svarbiausias dalykas gyvenime – nemeluoti kitiems. Sąžiningumas yra pagrindinė dorybė. Tačiau kiekvieną kartą, kai filosofas iškelia sąžiningumą kaip dorybę, jo progresą sustabdo klausimų kruša. Klausimų, skirtų etiško elgesio paribiuose surasti miglotas etiško elgesio zonas, pavyzdžiui: „Ar galima meluoti, jeigu kas nors grasina tau ginklu ir reikalauja pasakyti, kur tavo žmona, kad galėtų ją nužudyti?“

Tokie klausimai įdomūs, bet su dabartine pasaulio būkle neturi nieko bendra.

Dabartiniame pasaulyje mes esame taip toli nuo gebėjimo sakyti vienas kitam tiesą, kad susitelkti ties miglotomis praktinio sąžiningumo zonomis reiškia tą patį, kaip žmogaus, kuris į ligoninės priimamąjį atšliaužia pasiremdamas savo paties ranka, paklausti, ar jis nenori pasidaryti manikiūro. Pritaikant kitą medicininę analogiją, aš į filosofus žvelgiu kaip į būtinausius gydytojus siaubingo maro metu. Visur aplink mus žmonės raitosi iš skausmo ir miršta, o mes visomis pastangomis turime stengtis išgelbėti kuo daugiau žmonių, žinodami, kad iš jų išgyvens tik keletas. Tačiau dauguma šiuolaikinių filosofų sėdi apsupti šių siaubingų kančių ir diskutuoja, kokių veiksmų geriausiai imtis, jeigu atvyksta diabetu ir šerpeta sergantis pacientas, kurį ištiko širdies smūgis, o apžiūros metu jį nutrenkia žaibas.

Mano atsakymas toks: kai gyvensime tokia sveikame pasaulyje, kad kartą per šimtmetį pasitaikančios problemos bus patys aktualiausi klausimai, tai filosofija mums praktiškai bus visai nebereikalinga!

Taigi, pasiraitokime rankoves ir pabandykime įveikti marą, naikinantį mus *dabar*, o neįtikėtinas problemas palikime laimingesnei ateičiai.

Anksčiau minėtasis žmogus, gyvenantis nematomame narve, yra kaltas dėl savo veiksmų, nes jis jums melavo.

Kai pradėjote jam įrodinėti tiesą, jis pasijuto nepatogiai. Pirmiausiai jis atrodė nuoširdžiai apstulbęs (nežinome, ar tai buvo apgaulė, ar ne). O kai įrodymų – ir loginių ir empirinių – atsirado daugiau, jis ėmė elgtis priešišškai.

Ar jis melavo? Žinoma.

Jis melavo, nes nepasakė, kad jaučiasi nepatogiai, o pradėjo tautkšti apie isiveržimą į jo valdas, keiktis ir galiausiai išsitraukė ginklą.

Ar toks elgesys buvo sąžiningas? Ne. Ar šis žmogus suprato, kad jaučiasi nepatogiai ir kad šis jausmas nuolat stiprėja? Žinoma. Ar jis nuoširdžiai pasakė, kad jaučiasi nemaloniai? Ne. Užsipuldamas jus, jis išvengė emocinio diskomforto.

Pateiksiu gyvenimišką pavyzdį. Kai pasakiau broliui, kad nusprendžiau su mama daugiau nebebendrauti, jis man pateikė tokį argumentą:

„Stefai (Stef), tu turėtum bendrauti su mama, nes jeigu su ja nebesimatysi, tai reikš, kad ji valdo tavo veiksmus. Jeigu leisi, kad tavo veiksmus valdytų faktas, jog mama tau nepatinka, ji laimės ir tu nebūsi laisvas.“

– Taigi, – atsakiau aš, – jeigu tave suprantu teisingai, tu teigi, kad turėčiau bendrauti su patinkančiais žmonėmis, nes jie man patinka, ir su nepatinkančiais žmonėmis, nes priešingu atveju jie mane valdys. Kitaip tariant, nėra žmonių, su kuriais galėčiau atsisakyti bendrauti.

Aišku, mano brolis pavartė akis ir gūžtelėjo pečiais.

– Tačiau pasakysiu tau, kas man šioje šeimoje nepatinka, – tęsiau. – Aš labai stipriai jaučiu, kad niekada negaliu turėti jokių preferencijų. Turiu omenyje, kad galiu turėti preferencijų savaip, bet niekas į jas neatsižvelgia ir nepakeičia savo elgesio. Tu norėtum, kad aš matyčiausi su mama, todėl bandai pakeisti mano elgesį, atsižvelgdamas į savo preferencijas. Tuo pat metu man sakai, kad mano preferencija bendrauti su kuo noriu yra

bevertė. Tačiau kodėl dėl *tavo* preferencijų mano veiksmai turi pasikeisti, o dėl mano *mano* preferencijų kitų elgesys keistis neturėtų?

Deja, šioje vietoje pokalbis neišvengiamai baigėsi.

Man net ir tada jau buvo aišku, kad mano brolis jautėsi labai nepatogiai. Jis tą išreiškė įprastais ženklais: papūstomis lūpomis, vartydamas akis, smarkiai gūžčiodamas pečiais ir nesibaigiančiu raukymusi. Jutau labai stiprų pasipriešinimą ir paklausiau jo, ar jaučiasi nepatogiai. Jis atsakė, kad ne.

Šis momentas mūsų pokalbyje buvo esminis. Jeigu jis būtų buvęs sąžiningas ir pasakęs, kad jaučiasi nemaloniai, būtume galėję pasikalbėti apie jo diskomfortą ir apie tai, kaip šis nepatogumas gali veikti jo požiūrį.

Sakydamas, kad elgiuosi negerai, kai iš tikrųjų pats jautėsi nepatogiai dėl mano pasirinkimo, mano brolis melavo. Iš tiesų, man primesdamas moralinius įsakymus, jis bandė suvaldyti savo emocinį diskomfortą. Jis bandė apeliuoti į mano saviinteresą, remdamasis miglotu „aukštesniu standartu“, o kai tai nepavyko, jis nesutiko su mano „pasipriešinimu“. Mano sprendimas daugiau nebebendrauti su mama jam sukėlė didžiulį nerimą, nes parodė galimybę rinktis ten, kur anksčiau pasirinkimo nebuvo.

Tai buvo mūsų pokalbio esmė. Jeigu gyvenčiau iki 100 metų, manau, mano gyvenimą būtų galima pavadinti ilgu. Tačiau jeigu paaiškėtų, kad šiuolaikinė technologija mums leidžia gyventi iki 200 metų, šimtas metų neatrodytų tiek jau ir daug. Kai nėra galimybės sulaukti 200 metų, nerimo nejaučiame, jeigu žinome, kad tiek ilgai negyvensime. Jeigu su

savo mama *nebendrauti* galimybės nėra, tai matydamiesi su ja nejučiai didelio nerimo, net jei giliai viduje žinome, kad su ja bendrauti nenorime.

Tačiau kai tik kas nors pasako, kad su savo mama daugiau nebebendraus, pajuntame didžiulį nerimą, nes atsiranda galimybė, *kurios iš tikrųjų visi trokštame* ir kuri anksčiau atrodė neįmanoma.

Kai aš priėmiau šį sprendimą, mano brolis savo nerimą galėjo įveikti dvejopai. Jis galėjo patyrinėti savo nerimą ir pabandyti suprasti jo priežastį arba jį sumažinti manipuliudamas manimi, kad toliau bendračiau su mama.

Kai mūsų gyvenime atsiranda *galimybė rinktis*, kur anksčiau tebuvo absoliutai, pajuntame nerimą, nes giliai širdyje žinome, jog ši galimybė rinktis visuomet egzistavo, bet mums buvo sakoma, kad apie ją galvoti yra *negerai*. Emociškai mus tai veda atgal prie anksti vaikystėje patirtų traumų, per kurias mums buvo primesta „kultūra“ (taigi, prie stipraus ir pikto tėvų bei mokytojų kritikavimo) – taip atsiduriame priešais nematomą elektrinę mitologinių bausmių tvorą.

Mes labai, labai nenorime būti tokioje padėtyje.

Jeigu kas nors pabėga iš kalėjimo, jūs galite arba pabėgti patys, arba padėti sargybiniams pabėgėlį pagauti ir grąžinti jį į kalėjimą. Priimant sprendimą svarbiausia tai, kaip nuspręsite tvarkytis su savo nerimu. Jeigu nuspręsite į jį žiūrėti kaip į *vidinę* būseną, susijusią su jūsų esminiais įsitikinimais, su jūsų praeitimi, su jūsų klaidingu atsidavimu neteisingoms dorybėms, tai imsime sparčiai augti kaip asmenybė – taip neišvengiamai nutinka, kai nusprendžiate nebesinaudoti kitais, kad susidorotumėte su savo emocijomis.

Liūdna realybė yra tokia, kad dauguma žmonių *nejaučia*, kad jie kalėjime, kol kas nors nepabando iš čia pabėgti. Jiems į galvą šauna išvada, kad pabėgusysis iš kalėjimo ir *pavertė šią vietą kalėjimu* – vien dėl to, kad iš jo pabėgo! Žinoma, tai visiška beprotybė, bet pasitaikanti labai dažnai.

Kai prieš maždaug aštuonerius metus bandžiau pasikalbėti su mama, kaip ir galima buvo tikėtis, pokalbis vyko labai panašiai. Ir kaip buvo galima tikėtis, ji kalbėjo daug efektyviau nei mano brolis, nes pati jį to išmokė.

Esminė pokalbio dalis buvo tokia...

Aš pasakiau: „Mama, jaučiu, kad manęs nesiklausai.“

Mano mama atsakė: „Nebūk juokingas – *aišku*, kad tavęs klausausi!“

Ar tikrai reikia padėti pamatyti šiame pokalbyje esantį akivaizdų prieštaravimą?

Manau, kad ne.

Išnaudojimas

Jeigu aš rimtai sergu ir noriu, kad duotumėte man savo inkstą, iš esmės turiu keturis pasirinkimus:

1. Galiu jums pasakyti, kad norėčiau, jog duotumėte man savo inkstą, bet tai tikrai visiškai neprivaloma.
2. Galiu visai neprašyti, kad duotumėte man savo inkstą.
3. Galiu jums pasakyti, kad tikrai labai noriu, jog duotumėte man savo inkstą, ir jūs turėtumėte taip ir padaryti, nes aš taip noriu.

4. Galiu jums pasakyti, kad atsisakyti man duoti savo inkstą yra amoralu, taigi, esate etiškai įsipareigojęs man duoti inkstą, kaip kad esate etiškai įsipareigojęs gražinti skolą.

Pirmuoju atveju aš tiesiog nuoširdžiai ir sąžiningai išsakau, kad man reikia jūsų inksto. Nemanipuliuoju. Nenaudoju smurto. Tiesiog pasakau, ko noriu. Mano prašymas nėra reikalavimas – iš tikrųjų aš prašau ne jūsų inksto, bet prašau, kad suprastumėte, jog *norėčiau* jūsų inksto.

Tarp šių dalykų yra esminis skirtumas, kuris dažnai lieka nepastebėtas. Sakyti: „norėčiau jūsų inksto“ nėra tas pats, kaip sakyti: „duok man savo inkstą!“. Sakyti: „norėčiau būti astronautu“ ne tas pats, kaip sakyti: „padaryk mane astronautu!“

Arba aš galiu jums pasakyti savo mintis ir jausmus, arba ne. Jeigu galiu taip elgtis, tai, žinoma, turėčiau galėti pasakyti, kokio jūsų elgesio pageidaučiau (jeigu taip iš tikrųjų galvoju).

Jeigu mano preferencijas suprantate kaip paliepimus, kurių privalote *laikytis*, tai jums natūraliai norėsis, kad niekada nereikščiau jokių preferencijų. Jeigu negalite pakęsti ledu, bet kiekvieną kartą man pasakius, kad mėgstu ledus, turėtumėte jų porciją suvalgyti, tai akivaizdu, kad norėsite, jog daugiau niekada nesakyčiau: „Aš mėgstu ledus.“ Kadangi mano norai jus pavergia, jūs turite pavergti mano norus.

Efektyviausias ir pats baisiausias būdas, kaip galima pavergti kitą žmogų, – jo norus suprasti kaip paliepimus. Jeigu kiekvieną kartą man išreiškus savo preferencijas jūs jas suprantate kaip paliepimus, tai

neišvengiamai turėsite mano preferencijas kontroliuoti, minimizuoti, ignoruoti ar pulti.

Kitaip tariant, jeigu mano norai jums atrodo kaip paliepimai, tai mano preferencijos jums atrodo kaip puolimas.

Vienintelis to priešnuodis – smalsumas.

Smalsumas

Tironijos priešingybė yra smalsumas. Neišmanymo priešingybė yra smalsumas. Manipuliavimo priešingybė yra smalsumas.

Nebrandumo priešingybė yra smalsumas, nes būti smalsiam reiškia būti išmintingam.

Koks logiškiausias ir brandžiausias atsakymas į teiginį: „Norėčiau, kad duotumėte man savo inkstą.“?

Galimi pasirinkimai:

- a. „Žinoma, prašom, aš dėl tavęs jį jau netgi užšaldžiau.“
- b. [Tuščias žvilgsnis]
- c. „Neprašyk to, aš jaučiuosi nepatogiai.“
- d. „Tai ar eisime į „Mets“²⁴ rungtynes?“
- e. „*Sakiau* tau, kad nežaistum regbio, tu niekada manęs neklausai, negaliu patikėti, kad turi drąsos manęs prašyti tokių dalykų, *koks* tu savanaudis ir manipuliuotojas.“
- f. „Papasakok apie tai daugiau.“

²⁴ Niujorko „Mets“ (New York Mets) – beisbolo komanda. (Vert. past.)

Jeigu iš tikrųjų suprantame minėtojo teiginio esmę, o ji yra ta, kad „patiriu jausmą, pavadinimu *Norėčiau, kad duotumėte man savo inkstą*“, tai galime kartu panagrinėti šio jausmo kilmę. Jeigu aš stoviu autobusu stotelėje ir šalia esanti moteris pasako: „jaučiu lietu“, tai jei esu smalsus, būtų logiška paklausti: „Kas tai per jausmas?“ Ginčytis, ar lietus tikrai neišvengiamas, būtų nelogiška, nes moteris nesakė: „Tuoį pradės lyti.“ Ji sakė: „jaučiu lietu“, o tai – visai ne tas pats. Tai vidinis potyris, o ne į išorę nukreiptas pranašavimas, paliepimas ar lūkestis.

Ar galėtumėte logiškai su manimi nesutikti, jeigu jums pasakyčiau, kad praeitą naktį sapnavau dramblių? Galbūt mano sapnas jums nebūtų labai įdomus, bet būtų neprotinga užginčyti šį mano teiginį. Arba sakau tiesą, arba ne. Jeigu sakau tiesą, tai nėra dėl ko ginčytis. Jeigu meluoju, vis tiek nėra dėl ko ginčytis, nes negalėsite rasti jokių įrodymų, kad sakau netiesą.

Taigi, kai sakau jums, jog „norėčiau, kad duotumėte man savo inkstą“, šiame teiginyje svarbus pirmasis žodis, o ne paskutiniai keturi. Tačiau žmonės dėmesį sutelkia į paskutinius keturis žodžius, palaiko juos prievartiniu reikalavimu, todėl visą gyvenimą traldo ir bando kontroliuoti pirmąjį žodį.²⁵

Teiginiai apie savo *preferencijas* tėra teiginiai apie vidinius potyrius, ir jeigu mums rūpi tas preferencijas reiškiantis žmogus, mums bus *smalsu* sužinoti daugiau apie jo vidinius potyrius.

²⁵ Angliškai šis teiginys skamba taip: *I would like you to give me your kidney*. Autorius kalba apie tai, kad žmonės, išgirdę tokį ar panašų teiginį, ignoruoja *I would like* (*norėčiau*) ir susitelkia į *give me your kidney* – išimti iš konteksto šie žodžiai reiškia *duok man savo inkstą*. (Vert. past.)

Taigi, ekstrapolijuojant į kažką bendresnio nei pavyzdys apie inkstą... jeigu jūs darote kažką, kas man nepatinka, iš esmės turiu keturis pasirinkimus:

1. Galiu pasakyti jums, kad jūsų veiksmai man nepatinka, nesitikėdamas, jog būtinai pakeisite savo elgesį.
2. Galiu pasitraukti iš situacijos.
3. Galiu pasakyti, kad jūsų veiksmai man nepatinka ir kad jūs turėtumėte nustoti taip elgtis, nes man tai nepatinka.
4. Galiu pasakyti, kad jūsų veiksmai amoralūs ir kad turėtumėte taip nesielgti, nes toks elgesys yra blogas.

Žinoma, jeigu dauguma žmonių būtų subrendę ir išmintingi, jie dažniausiai rinktųsi tai, kas slypi už pirmųjų durų; retkarčiais, jeigu labai nuliūstu, kuriam laikui išeitų pro antrąsias duris, bet niekada neatvertų trečiųjų ar ketvirtųjų durų.

Tačiau pasaulis nėra nei išmintingas, nei subrendęs, todėl vaikai greitai supranta, kad kai suaugusieji yra nuliūde ar sunerime, keistis visada privalo *vaikų* elgesys. Jeigu mano mama susirūpinusi, kad aš pradėjau vaikščioti į pasimatymus, tai „išeitis“ – man nebevaikščioti į pasimatymus. Jeigu mano tėvui gėda, kad aš nesilankau bažnyčioje, tai aš privalau eiti į bažnyčią. Jeigu mano mama jaučia gėdą, kad aš nenoriu pabučiuoti savo senos smirdančios močiutės, metas bučiuotis! Jeigu mano mama jaučia siaubą, kai aš kitam vaikui iš rankų ištraukiu žaislą, tai išeitis – man „žaisti gražiai“. (Aišku, man iš tikrųjų nereikėtų atiminėti žaislų; problema ta, kad mano mamai nesmalsu, kodėl aš taip elgiuosi, ji tiesiog susitelkia į simptomus, nebandydama suprasti mano elgesio priežasčių.)

Puolimas

Kai buvau maždaug keturiolikos, užsirašiau į vasaros mokyklos kursus, desperatiškai norėdamas kuo greičiau ištrukti iš valstybinės mokyklos, kuri prilygo protiniam gulagui. Vienas mano mokytojas buvo šiurkštus ir agresyvus, visuomet reikalavo, kad pasirodytume lygiai 8:30, bet tada liepdavo sėdėti ir 30–40 minučių skaityti vadovėlį. Jis taip pat rodydavo ypač nuobodžius dokumentinius filmus, kalbėdavo monotoniškai ir buvo apsėstas sąmokslo teorijų apie Dž. F. Kenedžio nužudymą²⁶.

Retkarčiais mane labai apimdavo miegas ir aš kelioms minutėms padėdavau galvą ant suolo. Niekada nemiegodavau, bet taip tikrai galėdavo pasirodyti iš šono.

Kartą man reikėjo parengti pristatymą apie vergovę. Kai atsistoju prieš klasę, tas mokytojas iškėlė ranką ir liepė visiems padėti galvas ant suolų.

Visi vaikai, kaip ir galite numanyti, atrodė pasimėtę, taip pat ir aš. Po kelių minučių bauginimo ir įsakinėjimo visi vaikai padėjo galvas ant suolų. Aš buvau visas išbalęs ir, švelniai tariant, bijojau.

Kai visi padėjo galvas ant suolų, mokytojas atsisuko į mane ir, tikrąja to žodžio prasme, suriaumojo: „Ar supranti kas tai per jausmas? Ar *supranti*, ką reiškia, kai bandai žmones kažko išmokyti, o jie padeda galvas ant suolų? AR SUPRANTI, KĄ TAI REIŠKIA? TAIP ELGTIS NEGRAŽU! DAUGIAU TAIP NESIELK!“ Jam ant kaklo pulsavo iššokusios kraujagyslės.

²⁶ Džonas Fičeraldas Kenedis (angl. – *John Fitzgerald Kennedy*, dar žinomas kaip *JFK*) – JAV prezidentas, 1968 metais buvo nužudytas, o dėl jo nužudymo kilę įvairiausių sąmokslo teorijų. (Vert. past.)

Tada, žinoma, pareikalavo, kad parodyčiau savo pristatymą.

Kas vyko šioje situacijoje?

Labai įdomu tai, kad žmonės, smurtaujantys prieš vaikus, net neišsivaizduoja, kaip jie iš tikrųjų atrodo vaikų akyse. Aš žinojau, kad toje situacijoje mokytojas turėjo absoliučią galią, bet iš tiesų visa tai buvo liūdnas spektaklis, ir jo gyvenimą aš labai aiškiai mačiau kaip tuščią, kupiną bjaurėjimosi savimi ir apgailėtina. Galbūt tokie žmonės išsivaizduoja, kad smurtaudami prieš vaikus jie atrodo stiprūs, bet aš smurtaujantiems prieš bejėgius jaučiau (ir jaučiu) neapsakomai daug paniekos ir nemanau, jog taip jaučiuosi tik aš vienas. Pagalvojus apie radioaktyvią panieką, kurią paaugliai dažnai jaučia savo tėvams, manau, nesunku pamatyti, kad smurtavimas prieš vaikus nesužadina pagarbos, kaip ir žmonos mušimas nesužadina meilės.

Pavadinkime minėtąjį mokytoją Bobu, kadangi po tiek metų net neišsivaizduoju, koks iš tikrųjų buvo jo vardas. Akivaizdu, kad Bobas nesijautė esąs geras mokytojas, nes geras mokytojas į pavargusį mokinį žiūri su smalsumu. Aš galėjau būti pavargęs, nes neišsimiegojau arba turėjau problemų namuose, arba dėl hormonų disbalanso, arba dėl kitokios priežasties, kuri visiškai nesusijusi su jo gebėjimu mokyti – arba galėjau būti pavargęs, nes jis yra nuobodus mokytojas.

Jeigu Bobas į mano nuovargį žiūri be jokio *smalsumo*, tai jis niekada nesužinos tikrosios priežasties. Jeigu aš sergu arba patiriu stresą (tuo metu aš dirbau trejuose darbuose), jis galbūt galėtų man kaip nors padėti ar bent jau žinotų, kad taip jaučiuosi ne dėl to, kad jis – nuobodus mokytojas.

Jeigu jis sužinos, kad aš pavargęs, nes jis – nuobodus mokytojas, tai, aišku, jausis nemaloniai, bet neabejoju, kad Bobas labiau norėtų būti įdomiu mokytoju, o ne nuobodžiu.

Jeigu jis būtų skyręs laiko ir pastangų sužinoti (su mano pagalba), kodėl aš pavargęs, galbūt suprastų, kaip tapti įdomesniu mokytoju, o tai sutaptų su jo vertybėmis ir jis būtų laimingesnis.

Žinoma, tiesa ta, kad giliai širdyje Bobas buvo įsitikinęs, jog jis yra labai prastas mokytojas. Padėjęs galvą ant suolo, aš patvirtinau jo didžiausią baimę, kurią jis agresyviai atmetė.

Suvokdami mitologijos galią, aiškiai matome, kad Bobas visiškai nesuprato, ką aš dariau ir kokią informaciją perdaviau.

Padėdamas galvą ant suolo, aš nesakiau: „Bobai, tu – labai prastas mokytojas.“ Nesakiau: „Dedu galvą ant suolo, nes nepaklūstu tavo autoritetui.“ Nesakiau: „Dedu galvą ant suolo, nes esu nemandagus ir savanaudis žmogus, kuriam kitų jausmai nerūpi.“

Padėdamas galvą ant suolo, sakiau tik tiek: „*Esu pavargęs.*“

Visa kita buvo tik mitologija – paranojiškos ir pagiežingos pasakos.

Visa kita buvo Bobo įsivaizdavimas, susikurtas tam, kad būtų išvengta smalsumo.

Kodėl? Kodėl jį smalsumas taip gąsdino?

Paprasta.

Mes nesame smalsūs dėl to, kad jau žinome atsakymą ir jis mums nepatinka.

Išmintis ir skausmas

Skausmas yra ženklas, kuriuo mūsų kūnas mus informuoja apie esamą problemą ir padeda prioritetų tvarka susidėlioti su sveikata susijusius veiksmus. Mūsų kūnas nepraneša apie puikiai funkcionuojančius organus, bet kai tik sugenda dantis, apie tai *tuojau pat* sužinome!

Kitais atvejais, skausmas rodo, ką turime daryti. Jeigu skauda dantį, reikia apsilankyti pas odontologą. Skausmas praneša apie problemas, kurias reikia spręsti.

Jeigu prisimintume laikus, kai dar nebuvo nuskausminamųjų vaistų, būtų nesunku suprasti, kad norėdami tapti sveikesni dažnai turėdavome susitaikyti su dideliu skausmu. Nesveiką dantį reikėdavo ištraukti. Šiais laikais kartais tenka iškęsti chemoterapijos keliamą skausmą, kad pagytume nuo vėžio.

Toks yra skausmo keliamas iššūkis – mums jis nepatinka, bet dažnai tenka susitaikyti su trumpalaikiu skausmu, kad taptume sveikesni.

Jeigu susilaužau koją, man labai skauda – dėl šios priežasties nustoju ją judinti. Kai koja sugyja, reikia pereiti fizioterapiją, kad atgautčiau jėgas ir mobilumą.

Sužalojimas gali mus sustiprinti. Jeigu patyriau infarktą, galbūt pasiryšiu numesti svorio, geriau maitintis, sportuoti ir panašiai. Gali nutikti netgi taip, jog tapsiu sveikesnis nei būčiau, jeigu manęs niekada *nebūtų ištikęs*

infarktas. Arba jeigu susilaužiau koją, tai ji vėliau gali tapti stipresnė, nes pradėsiu treniruotis, kad atgaučiau jėgas ir mobilumą. Jeigu netekau danties, galbūt pradėsiu labiau rūpintis burnos higiena.

Tačiau tarp fizinio ir psichologinio skausmo yra keli esminiai skirtumai, kuriuos, siekiant ilgalaikės sveikatos ir laimės, būtina reikėtų įsisąmoninti.

Pirmas ir svarbiausias skirtumas – *psichologinis skausmas gali būti perduodamas kitiems*. Jeigu man skauda dantį, negaliu savo skausmo perduoti jums, bet visai kitaip yra jaučiant psichologinį skausmą.

Jeigu jaučiu nerimą dėl to, ką jūs darote, galiu laikinai sumažinti savo nerimą priversdamas jus pakeisti savo elgesį, kaip kad galiu sumažinti danties skausmą išgerdamas skausmą malšinančių vaistų – skirtumas tas, kad jeigu aš išgeriu skausmą malšinančių vaistų, *jūs* mano danties skausmo nejaučiate.

Psichologinis skausmas beveik visada perduodamas esant hierarchiškiems santykiams, kokie yra, pavyzdžiui, tarp tėvų ir vaikų, tarp viršininko ir darbuotojo, santuokoje, kurioje vienas asmuo dominuojantis, o kitas nuolankus, ir taip toliau. Kad tokiuose emociškai parazitiškuose santykiuose būtumėte silpnesnioji grandis, būtina jaustis bejėgiškam ir priklausomam – vaikams šie jausmai tikri, o suaugusiems įsivaizduojami.

Tai pagrindinė priežastis, dėl kurios egzistuoja santykiai, paremti valdingumu arba hierarchiška galia. Šiuokšles metame į esantį šiukšlyną ne dėl to, kad šiukšlynas čia yra atsitiktinai – šiukšlynas egzistuoja tik *dėl to, kad* mums reikia kažkur išmesti šiukšles. Lygiai taip pat mes išnaudojame

žmones ne dėl to, kad jie bejėgiai; mes padarome juos bejėgius *tam, kad galėtume išnaudoti.*

Bobas smurtavo prieš vaikus ne dėl to, kad buvo mokytojas ir turėjo galios – jis, kaip mokytojas, siekė galios tam, kad galėtų smurtauti prieš vaikus.

Galia nesukuria moralinės korupcijos – troškimas būti moraliai korumpuotam sukuria galią.

Kai patiriame psichologines kančias, atrodo visiškai neprotinga norėti kentėti *dar labiau*; taip pat neprotinga atrodo norėti ištraukti skaudantį dantį arba pradėti chemoterapiją nejaučiant ligos simptomų.

Tačiau būtent tokie veiksmai ir yra reikalingi, jeigu norime pasveikti.

Jeigu išsigydęs kojos lūžį nusprendžiu fizioterapijos nelankyti, tik *aš pats* turiu susitaikyti su fiziniu silpnumu ir sumažėjusiu mobilumu. Tačiau jeigu savo nerimą nusprendžiu tramdyti puldamas bejėgius žmones, man trumpam palengvėja tik jeigu savo kančias primetu kitiems.

Tokiu būdu ši sistema ir plečiasi.

Iš esmės, bandydamas mane taip siaubingai pažeminti, Bobas bandė mane užkrėsti smurto virusu. Kadangi Bobas nebuvo brandus ar išmintingas, kad prisiimtų atsakomybę už savo paties emocijas, jis neišvengiamai tikėjo, kad jo nerimo šaltinis esu *aš*. Kadangi jam „primečiau“ nerimą, tai, jo akyse, elgiausi „priešiška“, tarsi būčiau jį užnuodijęs – taigi, manęs užpuolimas jam buvo iškreipta savisaugos forma.

Be to, prinesdamas savo „pažeminimą“ man, Bobas reikalavo, kad jausčiau jam empatiją dėl jo jausmų; bet jeigu empatija yra vertybė, kodėl jis neempatizavo man dėl mano išsekimo?

Be abejonės, vaikystėje Bobas buvo ignoruojamas, nuolat žeminamas ir verčiamas paklusti iracionaliems jo atžvilgiu galią turinčiųjų botagams. Taigi, elgsenos modelius formuojantis jo smegenų centras natūraliai sukūrė universalią taisyklę: „Privalai paklusti tiems, kurie turi galios!“ O jei tiksliau: „Jeigu nepaklusi turintiesiems galios, būsi užpultas ir pažemintas.“

Psichologinės kančios, kylantios pritaikius tokį principą, susideda iš trijų pagrindinių komponentų.

Pirmasis: gėda ir drovėjimasis, atsirandantys dėl pažeminimo.

Antrasis: baimė įkliūti į smurtaujančiųjų galios spąstus.

Trečiasis: įniršis, kylantis dėl to, kad žmogui sakoma, jog smurtas prieš jį yra dorybė – „tai tavo paties labui!“

Kai vaikystėje patirdavome smurtą, būdavome siaubingoje padėtyje, nes nuo savo smurtininkų buvome visiškai priklausomi. Įsijungia vienokia ar kitokia „Stokholmo sindromo“ forma ir prisiverčiame savo smurtininkus „gerbti“. Tai visiškai suprantama išlikimo strategija, nes siaubas, kylantis dėl žinojimo, kad daugybę metų būsime tėvų kontroliuojami smurtu, mums būtų nepakeliamas. Be to, kadangi už pagarbos savo smurtininkams nerodymą esame baudžiami, tai lengviau yra tiesiog juos „gerbti“ nei nuolat apsimitinėti, kad gerbiame – tokį apsimitinėjimą jie neabejotinai pastebėtų ir mus nubaustų.

Be to, kadangi smurtas visuomet pridengtas teisuoliškais ir veidmainiškais pateisinimais („Nepaklusti man yra moraliai neteisinga!“), tai patiriame *egzistencinį* siaubą, nes suprantame, kad mūsų tėvai naudoja moralines sąvokas, (ir mūsų pačių norą būti geriems), kad mus pažemintų, valdytų ir prieš mus smurtautų. Kitaip tariant, *geri* jie naudoja *blogio* tikslams, o tai – pati didžiausia moralinė korupcija.

Taigi, mes neišvengiamai esame priversti racionalius moralės standartus apversti – smurtavimas prieš bejėgius neišvengiamai tampa dorybe.

Absoliutai

Galime nuspręsti nevalgyti, bet negalime panaikinti savo poreikio maistui. Galime nuspręsti nušokti nuo uolos, bet negalime pasirinkti ignoruoti gravitaciją.

Galime apsimesti, kad melas yra tiesa ir kad ydos yra dorybės, bet negalime melo paversti tiesa ar ydų – dorybėmis.

Negalime panaikinti savyje esančios tiesos; galime ją tik nuslopinti ir iškreipti.

Filosofija iš esmės yra ne išradinėjimas, bet kasinėjimas; ne žvalgymas, bet archeologija.

Kai smurtaujame prieš vaikus (ką neabejotinai darė Bobas), mes desperatiškai bandome numalšinti savo skausmą, įsivaizduodami, kad mūsų smurtininkai yra dori. Tačiau žinome giliai viduje esančią tiesą, būtent todėl toks tiesos iškreipimas mums sukelia ilgalaikes kančias.

Siekiant įveikti savo nerimą naudojimas kitais žmonėmis padeda tiek pat, kiek siekiant įveikti savo nerimą padeda narkotikai ir alkoholis.

Neatitikimas, esantis tarp mitologijų, kurias privalome išrasti, kad vaikystėje išgyventume, ir tarp tiesos, kurią giliai viduje žinome, – esminis mūsų depresijos ir nerimo šaltinis.

Kitaip tariant, fantazijos yra smurto randai.

Kai Bobas pamatė, kad dedu galvą ant suolo, tas veiksmas jam „sukėlė“ nerimą, nes aš *nesilaikiau* prielaidos, kuri jam atrodė kaip moralinis absoliutas: „Turinčiuosius galios privalu gerbti ir jiems paklusti!“ Jo isteriška reakcija į mano nepavojingą mieguistumą kilo ne dėl to, kad jis tikėjo, jog aš *privalau* paklusti turintiems galios, bet dėl to, kad giliai viduje jis žinojo, jog *paklusti turintiems galios iš tiesų yra amoralu*, taip pat dėl to, jog žinojo, kad jeigu turintieji galios reikalauja paklusnumo, tai tokie žmonės yra *amoralūs*.

Kitaip tariant, Bobas vengė skausmo, kylančio dėl to, kad jis pats yra patyręs smurto, todėl apsimetė, jog jis nėra patyręs smurto – apsimetė, kad jo smurtininkai elgėsi moraliai. Tą jis padarė jam vaikystėje primestą kontrolę paversdamas iš praktinio paklusnumo principo į moralinį tobulumo standartą.

Pateisinimas kaip pranašystė

Įsivaizduokite, kad aš gyvenu Anglijoje ir ilgus metus aktyviai pasisakau prieš emigrantus, kurie nesivargina išmokti anglų kalbos: „Kaip galima atvykti čia gyventi ir nesimokyti vietinės kalbos? Toks elgesys

nepagarbus, nemandagus ir atskiriantis nuo visuomenės. Visi, kurie nori būti padorūs piliečiai, *privalo* stengtis išmokti vietinės kalbos!“

Šia tema rašau daugybę straipsnių, apie tai kalbu viešai ir nebendrauju su visais, kurie man nepritaria.

Kitaip tariant, *tikrai* esu atsidavęs šiai idėjai.

Tačiau įsivaizduokite, kad persikeliu gyventi į Švediją. Ten pagyvenu metus ir trumpam grįžtu atgal į Angliją.

– Na, kaip Švedija? – paklausiate jūs.

– Puikiai, – atsakau.

– O kaip sekasi mokytis švedų kalbos?

– Ai, švediškai nesimokiau, kam man to reikia?

Nejaugi nenustebtumėte? Negi nejaustumėte, kad elgiuosi veidmainiškai? Tikriausiai norėtumėte labai rimtai pasikalbėti apie mano tvirtą ir atvirai išreikštą įsitikinimą, kad šalies gyventojai yra moraliai įsipareigoję išmokti vietinės kalbos.

Jeigu priešpriešą tarp savo įsitikinimų ir veiksmų bandyčiau pateisinti sakydamas, kad naujos kalbos išmokti yra labai sunku ir kad gyvenant tarp tokių pat emigrantų tai nebūtina, nejau nekiltų noras man paaiškinti, jog toks požiūris yra *visiškai priešingas* tam, kurį drąsiai reiškiu viešai jau daugybę metų?

Spėju, kad pasiūlytumėte man parašyti naują straipsnį, kuriame paaiškinčiau, jog remdamasis nauju supratimu atsisakau savo ankstesnio požiūrio.

Ar mano kategoriškas atsisakymas pasiaiškinti pakeistų jūsų nuomone apie mane?

Toks yra smurto ratas.

Kai mes vaikystėje pateisiname savo tėvų smurtą, kad galėtume išgyventi, tai susikuriame moralinius absoliutus apie teisingą galios naudojimą. „Turintiesiems galios skriausti neturinčiuosius galios siekiant juos apsaugoti, pamokyti ar „užgrūdinti“ yra moralu.“

Būtent taip mes pateisiname ir ištveriamą patiriamą smurtą.

Jeigu aš būčiau atvirai pasiskelbęs ksenofobas, iš Anglijos persikėles į Švediją, tai puikiai žinočiau, kokios kritikos galiu sulaukti, jei nebandysiu išmokti puikiai kalbėti švediškai arba viešai neatsisakysiu savo atvirai išreikšto požiūrio.

Radikaliai pakeisti principus yra labai gėdinga, nes visi, kurie skelbia tiesą, neišvengiamai tvirtina, kad ta tiesa paremta mąstymu ir įrodymais. Niekas neteigia, kad „tiesa“ paremta tik nepagrįsta nuomone, nes tokiu atveju, žinoma, kad tai nebūtų tiesa.

Taigi, teigiant „tiesą“ visada sakoma, kad ta tiesa paremta mąstymu ir įrodymais. Netgi teigiantieji, kad jų įsitikinimų priežastis – „aklas tikėjimas“, sako, jog aklas tikėjimas suteikia įrodymų, todėl tikėti aklu tikėjimu paremta tiesa yra racionalu.

Jeigu kas nors sakosi teigiąs tiesą, o vėliau jo pozicija apsiverčia, tai tokį pasikeitimą galima motyvuoti tik naujais įrodymais. Pavyzdžiui, jeigu paaiškėtų, kad visatai energijos suteikia nematomos fėjos, bėgančios ant bėgtakių, tai man tektų pakoreguoti savo nuomonę apie realybę, bet tik todėl, kad atsirado naujų įrodymų.

Tačiau jei naujų įrodymų neatsirado, o įsitikinimai pasikeitė, tai akivaizdu, kad ankstesnės pozicijos pagrindas buvo ne įrodymai. Paaiškėja, kad ankstesnė pozicija buvo paremta prietarais, *bet teisinama mąstymu ir įrodymais*.

Tai ypač svarbus dalykas, labai panašus į anksčiau aptartą etinę ir kultūrinę veidmainystę.

Savo įsitikinimus teisindamas mąstymu ir įrodymais, patvirtinu mąstymo ir įrodymų galią. Kitaip tariant, priimu ir paisau, kad nustatant įsitikinimų tiesos vertę vadovaujamasi mąstymu ir įrodymais.

Jeigu paaiškėja, kad mano įsitikinimai nėra paremti mąstymu ir įrodymais, tai išviliu į tokią pačią siaubingą veidmainystę kaip ir tie, kurie moralinius argumentus vartoja dėl amoralių tikslų. Mąstymą ir įrodymus naudoju tam, kad paremčiau savo subjektyvų fanatizmą.

Ši veidmainystė yra mano viešų ir privačių pasisakymų apie tiesą šaknys. Jeigu paaiškėja, jog mąstymu ir įrodymais naudojausi, kad skleisčiau fanatizmą ir prietarus, tai ne tik mano visi anksčiau pasakyti teiginiai pasidaro beverčiai, bet ir pasimato, kad esu veidmainis, apgavikas bei manipulatorius.

Dingsta bet koks pasitikėjimas manimi. Visi mano prieš tai pasakyti teiginiai matomi ne kaip empiriškai patikrinta tiesa, bet kaip absoliuti veidmainystė.

Negerai.

Būtent taip ir nutinka, kai vaikystėje susiformavusių tėvų smurto pateisinimų laikomės ir suaugę.

Jeigu tikime, kad piktnaudžiauti galia yra moralu, tai neišvengiamai galia piktnaudžiausime. Jeigu išvažiuoju į Švediją, bet nesimokau švedų kalbos, tai teks meluoti ir išsisukinėti arba apsimesti, kad išmokau švediškai ar kad netrukus pradėsiu mokytis, ir taip toliau. Arba teks įžengti į stebuklingą šalį, pavadinimu „Šioje situacijoje viskas yra *kitaip*“, tokiu atveju, sulaukęs klausimų, nuoseklumą neišvengiamai turėčiau pakeisti agresija.

Mes kartojame tokį elgesį, kokį giriame. Mūsų pa(si)teisinimai valdo mūsų gyvenimą taip, kaip bėgiai valdo traukinį. Melas, kuriuo tikime šiandien, yra gyvenimas, kurį gyvensime rytoj.

Mane pažeminęs mokytojas taip elgėsi, nes tikėjo, kad turintieji galios privalo taip elgtis.

Kai reikia rinktis tarp veidmainystės ir smurto, beveik visi renkasi smurtą.

Sadizmas kaip išsigelbėjimas

Jeigu aš ateinu pas gydytoją, nes rūkiau ir susirgau, o jis man paskiria skausmingą gydymą, tai gydytojas yra ne žiaurus, bet norintis padėti. Gydytojas neieško manęs ir nebando sadistiškai sužeisti, bet aš pats turiu

susirasti gydytoją, kuris paskirtų gydymą, nes pakenčiau sau rūkydamas. Neturėčiau piktintis, kad jo paskirtas gydymas skausmingas, bet turėčiau padėkoti, kad jis gali man padėti. Gydytojas nėra atsakingas už mano skausmą. Dėl to kaltas aš pats.

Vaikas, gimęs kalėjime, neišvengiamai sakys: „Aš paklūstu kalėjimo sargams ne dėl to, kad jie sadistai su lazdomis, o todėl, kad jie moraliai dori ir bando man padėti.“

Toks įsitikinimas, kaip ir visos fantazijos, kainuoja labai brangiai.

Jeigu kalėjimo sargai mane muša lazdomis, privalau jiems paklusti. Jeigu priimu faktą, kad privalau jiems paklusti, nes jie mane muša lazdomis, jaučiuosi siaubingai pažemintas ir bejėgis, bet situaciją įvertinu teisingai. Kita vertus, savo pažeminimą galiu sumažinti išivaizduodamas, jog paklūstu ne todėl, kad esu mušamas, o *mane muša, nes esu nepaklusnus*. Esu mušamas ne dėl to, kad nepaklūstu sargų *botagams*, o todėl, kad nesilaikau moralių dorybių. Sargai mane muša ne dėl to, kad yra sadistai – esu mušamas, nes esu blogas. Sargai neatsakingi už mano mušimą – už tai, kad esu mušamas, esu atsakingas aš pats. Sargai nebando manęs pažeminti, jie bando man padėti tapti geresniam, kaip kad gydytojas bando man padėti išgyti.

Ar matote, kaip moralinės korupcijos sukelta agonija gali būti perduodama kitam žmogui?

Jeigu tėvai mane muša ne dėl to, kad *jie* blogi, bet todėl, kad *aš* esu blogas, tai smurtinėje ir bejėgiškoje situacijoje galiu išsaugoti šioki toki garbės ir kontrolės jausmą.

Tačiau jeigu šios fantazijos neatsikratau suaugęs (kai kitų žmonių atžvilgiu įgaunu galios), tai mano išgyvenimo strategija tampa destruktiviu išnaudojimu. Lygybės ženklas tarp smurto ir dorybės, anksčiau padėjęs man išgyventi, dabar mane moraliai gadina. Tapau tokiu žmogumi, kokių anksčiau bijojau ir nekenčiau.

Taigi, kai mano veiksmai susikirto su Bobo įsitikinimu, kad paklusti turintiesiems galios yra dora, sukėliau jam didžiulį nerimą ir norą gintis, nes sužadinau visus jo prisiminimus apie vaikystėje patirtą smurtą.

Aš sukūriau pasirinkimą ten, kur jis tikėjo esant tik absoliutą. Be to, elgiausi „amoraliai“, o jis vaikystėje buvo išmokęs, kad atakuoti tą, kuris elgiasi „amoraliai“, yra moralu.

Taigi, kad apgintų fantazijas apie savo tėvų dorumą; kad apsisaugotų nuo augančio nerimo ir siaubo, kurį jautė suprasdamas, jog vaikystėje turėjo prisigalvoti įvairiausių melų, kad išgyventų smurtą; kad sunaikintų mano laisvę, kurios pats neturėjo; kad įteisintų klaidingą moralinį absoliutą; o svarbiausia, kad atkurtų savo tėvų smurtą ir būtų „blogas“, nes tėvai jį įtikino, kad vaikystėje jis toks ir buvo, – viskas tam, kad pateisintų jų smurtą, – jis užsipuolė mane.

Jeigu to niekada nebūčiau supratęs, labai tikėtina, kad pats būčiau tapęs Bobu ir patirtą smurtą perduočiau kitiems.

Jeigu Bobo smurtą būčiau priėmęs asmeniškai, būčiau perėmęs kančias, kurias neišvengiamai perduočiau kitiems, labiausiai tikėtina, kad vaikams.

Tačiau Bobo smurtas buvo su manimi nesusijęs, kaip ir mano mieguistumas buvo nesusijęs su Bobu.

Jis užsipuolė mane, nes giliai viduje žinojo tiesą, bet negalėjo jos priimti.

Jis bandė mane pažeminti, jam atrodė, kad *kažkuris* iš mūsų turi būti pažemintas, o viską pradėjau aš!

Jis elgėsi blogai tam, kad apsaugotų blogi kaip „dorybę“.

Atėjo laikas mums – visiems pasaulio žmonėms – nustoti taip elgtis.

Kaip pasikeisti

Iš tikrųjų maniau, kad knyga bus ilgesnė, bet šioje vietoje pajutau stiprėjančią nerimą, kuri buvo sunku suprasti. Galvojau, kad taip jaučiuosi, nes šią knygą rašyti pradėjau be jokio plano ir susipainiojau. Tačiau kai kartu su žmona perskaičiau knygą dar kartą, pasidarė aišku, kad viskas pavyko puikiai.

Vakar vakareėjome pasivaikščioti ir aptarėme knygos turinį bei formą. Per vos 16 mėnesių įrašiau daugiau nei 800 tinklalaidžių²⁷, taigi, tikrai nesijaučiu, kad *nebeturėčiau* apie ką kalbėti!

Tačiau kai į tam tikrą discipliną esi paniręs jau ketvirtį amžiaus, darosi sunku prisiminti, ką reiškia būti pradedančiuoju. Dabar esu įsitikinęs, kad mano nerimas kyla dėl to, kad atrodo, jog ilgesnę knygą „suvirškinti“ būtų per sunku. Kai norisi deserto, penki pyragai nėra geriau nei vienas pyragas.

Žinoma, dar pasikalbėsime, bet, manau, kad šiam kartui pakaks.

²⁷ Internetinė laida, skaitmeninis garso ar vaizdo transliacijos įrašas (angl. – *podcast*). (Vert. past.)

Šioje knygoje išdėstytos idėjos pakeis jūsų gyvenimą, jeigu apie jas galvosite ir jomis vadovausitės praktiškai. Filosofijos tikslas yra ne galvoti, o veikti – kaip kad medicinos tikslas yra ne gydymas, o sveikata.

Dabar šios idėjos yra jūsų galvoje ir niekada neišnyks. Šių tiesų pamiršti nebegalėsite, kaip kad negalite pamiršti, jog du plus du yra keturi. Taigi, labai svarbu, kad perskaičius šią knygą jūsų kelionė nesibaigtų. Labai svarbu, kad filosofija būtų jūsų *pokalbių* objektas, kad apie savo išgyvenimus, patirtus skaitant šią knygą, pasikalbėtumėte su savo artimaisiais, nesvarbu, kaip baisu tai atrodytų.

Ši knyga – tai ne kvietimas pamąstyti, o kvietimas veikti.

Netiesos pilname pasaulyje tiesa jus izoliuos, jeigu apie tai aktyviai nesikalbėsite.

Taigi, gyvenkite tiesa kalbėdami tiesą.